

Jelena Kasap*

Izvorni znanstveni rad
UDK 347.65-055.2(497.5)(094)(091)
34(497.5 Cres-Osor)''1441''
DOI: <https://doi.org/10.25234/pv/23804>
Rad primljen: 22. studenog 2022.
Rad prihvaćen: 12. siječnja 2023.

OSOBITOSTI NASLJEDNO-PRAVNOG UREĐENJA CRESKO-OSORSKOG STATUTA IZ 1441. GODINE**

Sažetak: *Regulaciji imovinsko pravnih odnosa nastalih nakon smrti ostavitelja u Cresko-osorskom statutu posvećena je znatna pozornost. Broj odredaba koje uređuju nasljedno pravne odnose u sadržaju ovog izvora potvrđuju važnost obiteljske zajednice kao i značaj obiteljske imovine unutar ove kasnosrednjovjekovne komune. U vezi s tim izvjesno je kako Cresko-osorski statut pokazuje određene osobitosti. Izjednačenost muških i ženskih descendenata kada je riječ o neoporučnom nasljeđivanju obilježava nasljedno-pravno uređenje rijetkih komuna kvarnerske regije, među ostalim, i creske. Zbog tog je razloga, za razumijevanje nasljednog koncepta Statuta, važno utvrditi položaj žene u braku i obitelji. U razdoblju kada pod utjecajem recepcije različitih pravnih izvora, primarno mletačkih i bizantskih, većina jadranskih komuna usvaja gotovo istovjetna obilježja nasljeđivanja u kojima se naslijeđe obiteljske imovine vezuje uz određeni stupanj srodstva, statut normira oporučnu slobodu te slobodno raspolaganje imovinom po volji oporučitelja ili najčešće u vjerske svrhe. Kako je sustavna analiza pravnih odredaba statuta tek predmet rasprave u znanstvenim krugovima, obilježja nasljednih odnosa reguliranih odredbama ovog izvora zasigurno će doprinijeti razumijevanju pravne zbilje ove srednjovjekovne otočne komune. U ovom će se istraživanju detaljnom raščlambom pravnog izvora, kao i komparacijom partikularnih odredaba drugih bliskih komuna nastojati analizirati temeljna obilježja oporučnog i neoporučnog nasljeđivanja, ali druga važna pitanja poput položaja određenih kategorija nasljednika te pronaći ishodište zasebnoj regulaciji nasljedno-pravnih odnosa u ovoj otočnoj zajednici.*

Ključne riječi: *Cresko-osorski statut, ostavina, obitelj, položaj žene, oporučno nasljeđivanje, neoporučno nasljeđivanje*

* Dr. sc. Jelena Kasap, docentica Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, S. Radića 13, 31000 Osijek. E-adresa: jkasap@pravos.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8182-7493>.

** Ovaj je rad nastao u okviru znanstvenog projekta na Pravnom fakultetu Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku (Razvoj privatnopravnih instituta u hrvatskoj pravnoj tradiciji u kontekstu njene integriranosti u europsku pravnu kulturu (ETRAD)).

1. UVODNA RAZMATRANJA

U razdoblju na koje se u ovom radu referiramo, neposredno prije donošenja Cresko-osorskog statuta, otok Cres bio je u sastavu Mletačke Republike. Ta je okolnost u znatnoj mjeri utjecala na sadržaj zakonskog prava sadržanog u odredbama statuta, ponajprije na oblik i sadržaj normi koje uređuju imovinsko-pravne odnose između bračnih drugova, ali i odnose roditelja i djece na koje se u sadržaju ovog istraživanja referiramo.¹

U hrvatskoj pravno-povijesnoj znanosti niz je istraživanja koja se bave režimom srednjovjekovnog nasljednog i obiteljskog prava, a neizmjeran je doprinos akademika Margetića koji je iscrpno analizirao norme priobalnih i otočnih statuta te u značajnoj mjeri olakšao buduća istraživanja ove problematike.²

Cresko-osorski statut donesen je 1441. godine. Donio ga je odbor plemića i pučana, predstavnika svih naselja (Cres, Osor, Lubenice, Beli) koja su u to vrijeme činila općinu, a potvrdio ga je dužd Francesco Foscari. To očito nije bio prvi statut komune, budući da se prethodni statut spominje 1333. godine, u kontekstu izmjene nekih njegovih odredaba. Nažalost, prvobitni tekst statuta i dalje je nepoznat.³ Neke odredbe prve redakcije statuta nastojalo se rekonstruirati u nastavku istraživanja s obzirom na to da redakcija Statuta iz 1441. u nekim odredbama ukazuje na staro pravo.

Uređenje pojedinih instituta obiteljskog, a u vezi s time i nasljednog prava, pokazuje određene osobitosti koje nije moguće uočiti u statutima susjednih komuna.⁴ Rezultat je to različitih pravnih utjecaja koji su na ovom području prepoznatljivi tijekom srednjovjekovnog razdoblja, a svode se u najvećoj mjeri na recepciju pravila rimsko-bizantskog te mletačkog prava. Ono što općenito obilježava statutarna uređenja kasnosrednjovjekovnih komuna jest okolnost da obi-

- 1 Prema Beucovu mišljenju, zbog nepostojanja vjerodostojnih izvora o mletačkoj supremaciji u ranijem razdoblju Mletačka Republika postala je legitimnim vladarom Osora kao i drugih dalmatinskih gradova kupnjom Dalmacije 1409. godine. Ivan Beuc, 'Osorska komuna u pravnopovijesnom svjetlu' (1953) (1) Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, 36.–38.
- 2 Lujo Margetić, 'Nasljedno pravo descendenata po srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara' (1972) 22(3) Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 339.–366. Lujo Margetić, 'O starom hrvatskom nasljednom pravu descendenata', (1972–73) (XV–XVI) Historijski zbornik 273.–279. Lujo Margetić, 'Preferiranje djeteta po Krčkom, Rapskom i drugim primorskim statutima' (1973) XVIII Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, Rijeka, 215.–247. Lujo Margetić, 'Bizantsko bračno imovinsko pravo u svjetlu Novele XX Lava Mudroga' (s osobitim obzirom na razvoj bračnog imovinskog prava u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama) (1978) XVIII, ZRVI, 19.–50. Lujo Margetić, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo – Stvarna prava* (Pravni fakultet Zagreb – Pravni fakultet u Rijeci – Zrinski 1938). Lujo Margetić (1996) *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (Narodne novine, 1996).
- 3 Karbić, D i Karbić, M, (2013) 'The Laws and Customs of Medieval Croatia and Slavonia – A Guide to the Extant Sources', London UCL School of Slavonic and East European Studies Studies in Russia and Eastern Europe, 75. <<https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1469335/1/The%20Laws%20of%20Croatia.pdf>> pristupljeno 14. rujna 2022. Prema mišljenju Beuca, tekst Statuta evidentno je reformiran, no nije poznao jesu li izmjene nastupile prije ili nakon što je teritorij otoka potpao pod vlast Mletačke Republike 1409. godine. Nema sumnje da su i statutarne odredbe kao i dio običajnog prava na područjima pod mletačkom upravom vjerojatno podvrgnuti stanovitim prilagodbama mletačkim pravilima. Beuc (n 1) 53.
- 4 Pravne regije i pripadnost srednjovjekovnih statuta akademik Margetić, kao što to ističe Kosanović, definirao je u dvjema opsežnim monografijama. Iako se otok Cres spominje u različitim pravnim pitanjima u okviru obrade Kvarnerske regije, obrada problematike oporučnog nasljeđivanja na području Dalmacije često spominje upravo cresko pravo. Otok Cres, sukladno relevantnoj pravno povijesnoj bibliografiji, predstavlja fluidno područje između Kvarnerske pravne regije i Dalmacije. Kosanović zaključuje: „(...) kako se akademik Margetić često doticao pravnih sustava Cresa, Krka i Raba u svojim komparativnim analizama vezanim uz razvoj prava u Dalmaciji, no, neovisno o tome, oni su prema njegovoj podjeli smješteni u Kvarnersku pravnu regiju.“ Kosanović, O, 'Prilog bibliografiji objavljenih srednjovjekovnih dalmatinskih statuta te pravnopovijesnih studija o njima', (2010) 53, Arhivski vjesnik 138. Margetić, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo. Stvarna prava* (n2) 1, 133, 202. Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2), 133.–166.

čajno pravo gubi značaj recepcijom rimskom prava. Razumno je pretpostaviti, kao što to tvrdi Beuc, da je običajno pravo u Osoru bilo dobrim djelom zamijenjeno rimskim pravom u prvoj polovini 14. stoljeća kada su se vjerojatno javile prve kompilacije Cresko-osorskog statuta. Pod takvim uvjetima, naročito uzvešći u obzir reforme Statuta dolaskom Osora pod mletačku vlast, razvidno je da Statut počiva djelom na običajnom pravu, djelom na recipiranom te djelom na legislatornom pravu.⁵

Već na početku istraživanja važno je uočiti kako za rješenje nekih pitanja zbog nepostojanja zasebne zakonske regulacije sam tekst Statuta upućuje na pravne običaje.⁶

Odredbe Statuta koje se dotiču obiteljskog i nasljednog prava međusobno se nadovezuju, no nisu navedene u kontinuitetu te je moguće uočiti kako je za neka pitanja nasljednog prava sasvim uobičajeno tražiti rješenja u odredbama koje primarno uređuju obvezne pravne odnose. Interpretacija statutarnih normi ukazuje na kazuistički pristup sastavljača te se odredbe referiraju isključivo na one pravne situacije koje su rezultirale češćim sporovima u ovoj municipalnoj sredini. Različito od pravnih rješenja u susjednim komunama gdje je naglašen slijed i sustavan pristup različitim institutima nasljednog prava, ovaj izvor nije osobito razgraničio poznate institute. Zbog tog se razloga narav pojedinih instituta nastojalo utvrditi komparacijom s odredbama municipalnih pravila onih komuna koja počivaju na zajedničkim temeljima. Važno je napomenuti i kako se norme nasljednog prava u velikoj mjeri prožimaju s odredbama obiteljskog prava te ih je u nekoj mjeri, za razumijevanje obaju područja zasebno, potrebno i razgraničiti.

Čitav niz slučajeva na koje deskriptivno ukazuju norme izvora svode se na sljedeća područja nasljednog prava: oporučno, neoporučno, tj. intestantno nasljeđivanje te nužno nasljedno pravo. Nastojat će ih se analizirati u zasebnim dijelovima istraživanja te komparirati sa sadržajno istovjetnim odredbama teritorijalno bliskih statuta ne bi li se utvrdio u kojoj se mjeri razlikuju te imaju li uopće zajedničke temelje.⁷ Druga zasebna pitanja poput pravnog položaja

- 5 Detaljnije o tome: Beuc (n 1) 53, 127. O istome Margetić tvrdi kako se od 13. stoljeća u statutima naših komuna može utvrditi snažan utjecaj mletačkog prava temeljenog na modificiranim odredbama Justinijanskih izvora, ali i prilagođenog mjesnim prilikama svake pojedine komune. Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 141.
- 6 Cresko-osorski statut, preambula: „(...) Ako se pak u budućnosti dogodi nešto ili bude nužno koji put, da neka stvar ne bi bila točno utvrđena, s obzirom na to da ima više događaja nego statuta, određujemo, ako se nešto slično desi, treba postupati od sličnog na slično ili prema utvrđenom običaju. Ako se pak dogodi nešto potpuno drukčije ili ako ne postoji običaj, neka suci odluče onako, kako proizlazi iz okolnosti da je pravedno i dobro.“
Mitis, S, 'Lo statuto di Cherso ed Osseoro,' (1921) 37 9, *Archeografo Triestino*, 325.–366. <<https://www.openstarts.units.it/bitstream/10077/24507/1/2968569.pdf>> pristupljeno 1. listopada 2022. Beuc (n 1) 5.–161. Petris, S, *Lo statuto dell'isola di Cherso ed Osseoro*, Programma dell'I. R. (Ginnasio Superiore di Capodistria, Capodistria 1889–90), 13. Odredbe statuta za sadržaj istraživanja preuzete su iz sljedećeg izvora: Margetić, L, *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru* (Zagreb, Nakladni zavod Globus, 2012). Integralni prijevod Cresko-osorskog statuta na hrvatski jezik sastavili su Anelise i Lujo Margetić na temelju djela Giuliani, A, *Statuto di Cherso et Osseoro – Conclicentia de Superiori Appresso Gio* (Venetiji, M.D.C.XXXX).
- 7 U radu su korišteni sljedeći statuti: Cvitančić, A, *Bračko srednjovjekovno pravo* (Književni krug, 2006). Dubrovački statut = Bogišić, B i Jireček, K, *Liber statutorum civitatis Ragusii*, (Zagrabie MCMIV); Cvitančić, A, Kasandrić, I, *Hvarski statut* (Književni krug 1991); *Korčulanski statut: statut grada i otoka Korčule* (Književni krug 1995); Paški statut = *Statut Paške općine, Statuta Communitalis Pagi* (MH Pag, Pravni fakultet Zagreb 2011); Rapski statut = Margetić, L, Strčić, P, *Statut rapske komune iz 14. st.*, (Adamić, Rab – Rijeka 2004); Cvitančić, A, *Splitski statut: Splitsko srednjovjekovno pravo* (Književni krug 1998); Šibenski statut = *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, preveo Herkov, Z, *pretisak izdanja Volvmen statvtorvm legvm, et reformationvm civitatis Sibenici cum tabula rubricarum, Venetiis, apud Nicolaum Morettum, 1608.* (Muzej grada Šibenika 1982). Trogirski statut = Strohal, I., *Statuta et reformationis civitatis Tragurii*, (Zagreb 1915); Zadarski statut = Križman, M i Kolanović, J, *Statuta Iadertina – Zadarski statut sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenima do godine 1563.* (Matica hrvatska Zadar i Hrvatski državni arhiv Zagreb 1997); Margetić, L i Strčić, P, *Statut rapske komun iz 14. stoljeća (Statutum communis Arbae)* (Rab – Rijeka 2004); Margetić, L i Strčić, P, *Krčki (Vrbanski) statut iz 1388, 2. izdanje* (Povijesno društvo otoka Krka, Društvo Krčana i prijatelja otoka Krka 2008); Herkov, Z, *Statut grada Rijeke iz godine 1530.* (Nakladni zavod Hrvatske 1948).

određene kategorije osoba pri nasljeđivanju, primjerice žena, izvanbračne djece, redovnika ili stranaca – nastojat će se interpretirati ovisno o režimu nasljeđivanja unutar kojeg ih statut nabraja.

2. OPORUČNO NASLJEĐIVANJE

Oporuka kao pravni posao kojim ostavitelj raspolaže imovinom za slučaj smrti pojavljuje se u našim priobalnim komunama prije 13. stoljeća, a formalna pravila valjanosti oporuke svodila su se na različite tradicije: „(...) rimsku, bizantsku, langobardsku, slavensku – no najvećim dijelom ipak su počivali na usmenom iskazu svjedoka.“⁸ Kada je riječ o odredbama statuta koje se regulirale formu oporuke u našim priobalnim komunama prevladavaju oporuke usmeno izrečene pred svjedocima (*testamentum allographum*) te kasnije zapisane u bilježničkoj kancelariji, i one pisane vlastoručno (*testamentum holographum*).⁹ Zanimljivo je primijetiti da upravo na razmeđu 13. i 14. stoljeća dolazi do prevladavanja javnobilježničke oporuke, što je istovremeno označilo i stanoviti razvoj javnobilježničke djelatnosti unutar jadranskih komuna.¹⁰ U nastavku će se detaljno analizirati odredbe Cresko-osorskog statuta ne bi li se definirala forma te sadržaj oporučnih raspoložbi, ali i utvrdilo u kojoj mjeri odredbe Statuta odgovaraju općim načelima oporučnog nasljeđivanja zastupljenim u pravu priobalnih komuna.

U pogledu formalnih uvjeta valjanosti oporuke Statut propisuje određene formalnosti: „(...) Posljednja volja ostavitelja zabilježena oporukom valjana je ako je oporuku sastavio javni bilježnik i ako su ju potpisala dva svjedoka.“¹¹ Osim što su pisana forma i prisutnost dvaju

8 Osnovno obilježje nasljedno-pravnog uređenja Slavena i Germana jest intestantno nasljedno pravo, tj. nasljedno pravo po krvi ili srodstvu. Sustav nasljednog prava temeljen na ovim načelima zasigurno je u jednom razdoblju bio dominantan i na području jadranske obale. Utjecaj talijanskog prava, ali i utjecaj klera koji se očitovala u osiguranju slobode oporučivanje kao i u dušobrižništvu, osigurao je razvoj oporučnog nasljeđivanja i u našim gradovima. Ne smije se zanemariti kako se promjena nije događala istovjetno na svim područjima, već su odredbe o oporuci bile u većoj ili manjoj mjeri modificirane hrvatskim slavenskim pravom. Tek pri kraju 14. stoljeća na području Dalmacije vidljiva je bilježnička oporuka koja u potpunosti odgovara rimskoj, *testamentum per nuncupationem*. Šufflay, M, *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina. Povijest hrvatskoga notarijata od XI. do XV. stoljeća*, (Darko Sagrač 2000) 127.–128. Ladić, Z, „Oporučni legati *pro anima* i *ad pias causas* u europskoj historiografiji. Usporedba s oporukama dalmatinskih komuna“ (1999) 17. Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1–2; Ladić, Z, 'Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih vidova svakodnevnog života i materijalne kulture' (2003) 21 Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1.–28. <<https://hrcaak.srce.hr/7974>> pristupljeno 15. listopada 2022.

9 Marijan Sivrić, *Oporuke kancelarije stonskoga kneza. Od sredine 15. stoljeća do 1808. godine* (Državni arhiv Dubrovnik 2002) 46.–48.

10 O pravnoj naravi oporuke u hrvatskom srednjovjekovnom pravu raspravljalo se u domaćoj pravno-povijesnoj znanosti višestruko. Spevec je utvrdio kako rimsko pravo vjerojatno nije poslužilo kao temeljni izvor za srednjovjekovnu oporuku dalmatinskih komuna. Naime, uvjet valjanosti oporuke u rimskom pravu jest institut *heredis* te rimska pravna forma. Splitski statut, primjerice, imenovanje nasljednika nije normirao kao uvjet valjanosti oporuke, a brojne priobalne komune nisu poštovale primjenu načela *heredis institutio*. Stoga je, prema Spevecu, sasvim jasno kako je vjerojatan uzor za formu oporuke u srednjovjekovnom priobalju njemački institut *fideikomis* – prijenos imovine po vjernoj ruci. Klaić N, „Tribuni i consules zadarskih isprava 10 i 11 stoljeća“ (1968) 1 (1) Zbornik radova Vizantološkog instituta 70. Spevec, F J, 'Oporuka po statutu korčulanskom i splitskom' (1889) XV (6) Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu, 229. Da je *heredis institutio* tijekom srednjovjekovlja nepotreban uvjet valjanosti oporuke smatra i Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 205.

11 Cresko-osorski statut, II, 57. Mitis (n 6) 340. Kad je posrijedi formalnost za zaključenje oporuke, slične su odredbe statuta geografski bliskih komuna, Rijeke i Krka. Na Krku je valjanost oporuke uvjetovana nazočnošću notara te sedmorice, tj. petorice svjedoka. Ako je oporučitelj znao pisati, Statut je omogućavao sastavljanje vlastoručne oporuke uz nazočnost trojice svjedoka. Tako sastavljenu oporuku oporučitelj je morao predati notaru ili sakristiji crkve ili samostanu Male braće. Krčki statut, II, 80, (8). U Rijeci je valjanost oporuke bila uvjetovana jednako strogim formalnostima s obzirom na to da je Statutom određena nazočnost

svjedoka osnovni uvjeti valjanosti oporuke podrazumijevalo se kako svjedoci ne smiju govoriti o sadržaju posljednje volje ostavitelja za vrijeme njegova života.

Ipak, svakodnevne okolnosti ponekada su dovodile do situacija u kojima je oporučitelj bio onemogućen izreći svoju posljednju volju uz poštovanje svih propisanih okolnosti. Za takve situacije statutom je predviđena mogućnost da oporučitelj svoju posljednju volju izrekne u formi obične isprave bez prisutnosti javnog bilježnika. Ta se isprava nazivala brevijarom, *per modum breviarum*.¹² Isprava koja je sadržavala odredbe posljednje volje oporučitelja na području Cresa, Osora, Lubenica ili Belog mogla je napisati bilo koja osoba, ne nužno notar. Posljednja volja navedena u ispravi morala je biti potvrđena nazočnošću dvojice svjedoka. Pri tome se vodilo računa o tome da je oporučitelj pri izricanju posljednje volje uračunljiv i pri svijesti.

Premda Statut to eksplicitno ne navodi svjedoci su po smrti ostavitelja upućeni u kancelariju gdje su svjedočili o sadržaju ostaviteljeve posljednje volje. Za valjanost iskaza svjedoka bio je predviđen rok od tri mjeseca od smrti oporučitelja ili jednu godinu u slučaju njihove odsutnosti. Prihvaćanjem iskaza svjedoka knez je određivao da se tekst oporuke sastavi u obliku javne isprave koja je imala istu pravnu snagu kao da je sastavljena u javnobilježničkoj formi. Takva se isprava morala čuvati u općinskoj kancelariji kako bi se zainteresiranima omogućilo da u slučaju potrebe, tj. ostvarivanja prava iz isprave imaju mogućnost koristiti se izvornikom.¹³ O obliku iskazivanja posljednje volje brevijarom svjedoči i mletačko pravo u Tjepolovu statutu iz 1242. godine.¹⁴ Znači li to da je mletačka odredba poslužila kao predložak sastavljaču pri uvrštavanju odredbe u tekst Statuta? Na pitanje možemo odgovoriti afirmativno. Na zaključak navodi okolnost da su ista forma kao i sadržaj isprave normirane u tekstu Zadarskog statuta koji je za regulaciju problematike obiteljskog i nasljednog prava doslovno recipirao mletačka pravila.¹⁵

Na sličan način uređeno je pitanje valjanosti oblika oporuke i u statutima većine dalmatinskih komuna. Uglavnom je statutarno pravo većine priobalnih komuna normiralo sljedeće oblike oporuke: javnobilježničku oporuku, vlastoručno pisanu oporuku te oporuku sastavljenu u posebnim okolnostima u kojima nije bilo moguće zadovoljiti redovne uvjete za sastavljanje raspoložbe *mortis causae*.¹⁶

sedam svjedoka prema građanskom pravu te petorice na području distrikta uz postojanje javnog bilježnika. U slučajevima u kojima nije bio moguće ostvariti stroge uvjete nazočnosti svjedoka i notara oporučitelju je bilo omogućeno izreći svoju posljednju volju pred svećenikom ili kapelanom uz nazočnost trojice svjedoka. U roku od osam dana nakon sastavljanja oporuke svećenik je morao dostaviti ispravu vikariju grada Rijeke koji je nakon saslušanja svjedoka oporuku bio obavezan unijeti u kancelarijske spise. Tako sastavljena oporuka imala se smatrati valjanom u istim smislu kao da je sastavljena ispred javnog bilježnika i u prisutnosti potrebnog broja svjedoka. Riječki statut, II, 33. Statut rapske komune, II, 1. Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 150.–151. Oba statuta uvjetovala su valjanost oporuke nazočnošću javnog bilježnika te određenog broja svjedoka, uglavnom sedmorice ili petorice, ovisno o mjestu gdje se oporuka zapisivala. Cresko-osorski statut, s druge strane ublažava strogost zaključenja oporuke ograničavanjem broja potrebnih svjedoka na dvojicu neovisno o tome je li oporuka zaključena pred javnim bilježnikom ili u nazočnosti svjedoka.

12 Cresko-osorski statut, II, 58.

13 Vrlo slična pravila kad je riječ o valjanosti isprava u kojima je sadržana posljednja volja oporučitelja, sadrži i Statut rapske komune. Vidi Statut rapske komune, II, 1.

14 Mletački statut, IV, 1., V. glossu 3. *Si autem per breviarum*. Mletački statut u nastavku istraživanja citiran je prema: Cessi R, *Gli statuti veneziani di Jacobo Tiepolo del 1242 e le loro glosse* (Venezia, Presso la segreteria del R. Istituto nel Palazzo Loredan, 1938).

15 Zadarski statut, III, 105, 106, 107, 108.

16 Šibenskim je statutom predviđena notarska oporuka u nazočnosti šibenskog tabeliona i dva ili tri svjedoka i predstavnika vlasti. Vidi: Šibenski statut V, 2. Također, Šibenski je statut regulirao i vlastoručno pisanu oporuku koju je nakon smrti morao sastaviti notar u obliku javne isprave. Šibenski statut, V, 3. Iste odredbe vrijedile su i na Pagu. Paški statut V, 3. Zadarski statut poznaje

Govori li okolnost prema kojoj Statut cresko-osorske komune nije poznao institut vlastoručno pisane oporuke da takvu oporuku svakodnevna pravna zbilja nije zabilježila? Smatramo da tvrdnju treba uzeti sa zadržkom s obzirom na to da je vlastoručno pisana oporuka zabilježena u svim susjednim komunama koje su propise koji su uređivali oblik posljednje volje oporučitelja često normirale u skladu s istim, uglavnom rimsko-bizantskim ili mletačkim uzorima. Skloni smo pretpostaviti da je Statutom normirani oblik oporuke vjerojatno izraz potrebe ondašnje prakse koja je zbog ograničene pismenosti uskog sloja stanovnika komune češće posezala za javnobilježničkom formom. Ipak, ne smije se zanemariti da je zakonodavac zbog nemogućnosti ostvarivanja formalnih uvjeta valjanosti oporuke predvidio mogućnost iskazivanja posljednje volje i u formi obične isprave, brevijara. Odlučujuću ulogu pri normiranju tog oblika iskazivanja posljednje volje imala je okolnost da su oporuke najčešće sastavljane u trenucima bolesti i lošeg fizičkog stanja oporučitelja. Kako Statutom nije izričito navedeno da ispravu ne smije napisati oporučitelj vlastoručno, preostaje zaključiti kako su pismeni stanovnici komune uz poštovanje ostalih, statutom predviđenih formalnosti ipak imali mogućnost zapisati i svoju posljednju volju.¹⁷

Pitanje aktivne i pasivne testamentifikacije nije izričito uređeno Statutom. Međutim, tumačenjem odredaba Statuta koje se primarno dotiču legitimacije za zaključenje pravnih poslova i sudjelovanje u sudskim postupcima, može se zaključiti da su pasivnu testamentifikaciju imale osobe neovisno o dobi, spolu ili društvenom statusu. Smatramo da je svatko, osoba muškog ili ženskog spola, nakon što je navršila četrnaest godina, tj. da je ušla u dob koja ga čini sposobnim „in li iudicii e contrati“ bila sposobna sudjelovati u zaključenju različitih pravnih poslova, a time i oporuke.¹⁸

Statut jasno ne definira ni pitanje pasivne testamentifikacije, no iz odredaba koje uređuju nasljedno pravo descendenata i ascendentata prozlaži da pravo nasljeđivanja nije bilo uvjetovano spolom, dobi, kao ni društvenim statusom nasljednika.¹⁹ Da pasivna testamentifikacija nije

vlastoručno pisanu oporuku koja je morala biti pohranjena u samostanskoj sakristiji i oporuku sastavljenu kod notara potvrđenu od dvojice svjedoka i ovjerenu kod javnih vlasti. Zadarski statut poznaje i *breviarum*, oporuku koja je morala biti potvrđena pred četiri svjedoka te ovjerena pred sucem, egzaminatorom ili općinskim zastupnikom. Posebno se vrednovala oporuka sastavljena u vrijeme kuge i to bez osobitih formalnosti. Vidi: Zadarski statut, III, 105, 106, 107, 108. Splitski statut uređuje pitanje oporuke prema uzoru na rimsko pravo te normira da oporuka, neovisno o tome je li vlastoručna ili notarska, mora biti predana općinskom kancelaru u nazočnosti egzaminatora i svjedoka. Splitski statut, Ref. 109. Brački statut poznaje notarsku oporuku i usmenu oporuku bez notara te određuje kako takva oporuka mora biti zapisana u općinsku knjigu najkasnije dva mjeseca nakon što je sastavljena. Vidi: Brački statut, I, 28; II, 59; ref. II, 4. Trogirski statut predviđa mogućnost sastavljanja oporuke bez notara uz obvezno čuvanje u samostanu koja je nakon smrti ostavitelja morala biti sastavljena na uobičajen način, pred gradskim notarom. Oporuka je morala biti napisana od strane treće osobe pred egzaminatorom, notarom te pohranjena u samostanu. Trogirski statut III, 4, 7; Ref. I, 33; Ref. II, 7. Korčulanski statut poznaje oporuku pred notarom uz tri svjedoka ili bez notara uz nazočnost četiri svjedoka. Korčulanski statut, (A) 41 = (B) 46. Reformacijom 147 iz 1428. ustaljeno je pravilo prema kojem su se oporuke zapisivale pred kancelarom, vlastoručno zapisivale ili sastavljale pred četiri svjedoka. Dubrovački statut zahtijeva nazočnost dvaju svjedoka kako bi se zadovoljili uvjeti valjanosti oporuke. Dubrovački statut II, 41, 42. Više o obliku oporuka i u ostalim statutima dalmatinskih komuna vidi: Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 207.–210.

17 O tome svjedoči Margetić navodeći kao primjer oporuke onu Marice Tujinić sastavljenu 1616. Iz sadržaja isprave može se utvrditi kako je posljednja volja ostaviteljice potvrđena nazočnošću trojice svjedoka, a oporuku je napisao žakan Fabijan Metičić. *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 152. S uputnom na Glagoljske listine 75, br. 19. i 38. br. 15.

18 Beuc (n 1) 41. Vidi: Cresko-osorski statut, I, 24. Kad je posrijedi aktivna testamentifikacija, poseban je položaj redovnika koji nisu mogli oporučiti raspolagati imovinom nakon davanja zavjeta. Sva njihova nepokretna dobra trebala su pripasti nasljednicima ili njegovim bližnjima po redosljedu, gore utvrđenom nakon smrti onog koji umre bez oporuke, a od njegovih pokretnina onaj dio dobivao je samostan, koliko je dobivao jedan sin. Ali, ako nema sinova, ili sina ili kćeri ili neudane kćeri, jednoga ili više nećaka ili nećakinja ili nećaka ili nećakinja od sina ili sinova, u tom slučaju sve nekretnine pripadaju samostanu. Vidjeti u tekstu Statuta: Cresko-osorski statut, II, 71.

19 S tim u vezi vidi: Beuc (n 1) 141. Cresko-osorski statut, I, 24.

bila ograničena čak ni u odnosu na začetu a još nerođenu djecu, svjedoči i odredba iz predgovora Statuta. Sukladno navedenoj odredbi i u namjeri da sva djeca iz zakonitog braka u jednakoj mjeri naslijede imovinu roditelja, Statutom je predviđena i pravna predmnjeva prema kojoj dijete koje se u vrijeme sastavljanja oporuke nalazilo u majčinoj utrobi nasljeđuje u jednakoj mjeri kao i ostala djeca ako su majka i otac oporukom odredili svu svoju djecu nasljednicima.²⁰ Predmnjeva je sastavni dio predgovora Statuta i zabranjeno je dokazivati suprotno onome što se predmnjevom ističe. Ograničenje pasivne testamentifikacije postojalo je samo u odnosu na izvanbračnu djecu ako ona naknadnim brakom roditelja *ipso iure* nisu postali zakonitim nasljednicima očinskih dobara.²¹

U još jednom slučaju izričito se isključuje pasivna testamentifikacija određenih pojedinaca. Onaj tko uđe u samostan nakon davanja zavjeta nije mogao načiniti oporuku, a ako ju je načinio ona nije bila valjana.²² Također, redovnici koji su dali zavjete nisu mogli biti intestantni nasljednici u slučaju u kojem je njihov otac imao živuće srodnike. Međutim, ako otac nije imao sinova, ili sina ili kćeri ili neudate kćeri, jednoga ili više nećaka ili nećakinja ili nećaka ili neudatih nećakinja od sina ili sinova, sve su nekretnine trebale pripasti samostanu.

2.1. SADRŽAJ OPORUČNIH IZJAVA

Oporučitelj je sukladno odredbama Statuta bio ovlašten oporučno raspolagati svime onime čime je mogao raspolagati tijekom života. Imenovanje nasljednika najrelevantniji je dio sadržaja oporuka, no Statut regulira i zasebne nasljedno-pravne institute koji se prepoznaju u sadržaju oporučnih isprava. Statutom su predviđena ograničenja kad je riječ o raspoloživom dijelu, učinjena radi zaštite nužnog nasljednog dijela zakonitih nasljednika. Sama okolnost da je u trećoj glavi Statuta normirana ekshereditacija nasljednika pod određenim uvjetima upućuje na zaključak kako se u svakodnevnom životu građana komune vodilo računa upravo o tome da nijedan od potomaka ne bude uskraćen u svojem nužnom nasljednom pravu. Redaktor Statuta normirao je zasebno institut oporučne supstitucije, izvršitelja oporuke te oporučnih legata. Svakom će se institutu u ovom dijelu istraživanja posvetiti pozornost.

2.2. NUŽNO NASLJEDNO PRAVO

Razlog uvrštavanja odredbe o zaštiti nužnih nasljednika u sadržaj teksta Statuta rezultat je shvaćanja prema kojem je očeva i majčina imovina istovremeno i imovina neemancipiranih nasljednika te su oni mogli raspolagati oporučno, tj. za spas svoje duše ili prema svojoj volji, tj. *ad pias causas* samo u visini dijela jednog djeteta, tj. jednom trećinom imovine.²³ U Statutu

²⁰ Cresko-osorski statut, predgovor, 3.

²¹ Odredba je sadržajno istovjetna odredbi mletačkog prava. Vidi odredbu III, XXVIII Mletačkog statuta: *Quod filius natus ante legitimum matrimonium legitimus reputetur et heres sit in bonis paternis, si pater cuius eam legitime acceperit in uxorem.*

²² Cresko-osorski statut, II, 70.

²³ Cresko-osorski statut, II, 66.

je zadržana odredba starog creskog prava prema kojoj je jasno da otac i majka kad je riječ o obiteljskoj imovini, nisu mogli razbaštiniti svoju djecu. Bili su ovlašteni slobodno raspolagati samo imovinom koju su stekli svojim trudom ili kao što to Statut navodi, drugačije.²⁴ Tako strog sustav koji je ocu dopuštao diobu imovine isključivo među djecom bio je prema starijim statutima, odnosno prema starijim odredbama u nekim statutima ublažen ovlaštenjem oca da namijeni određeni dio imovine za spas duše, ali ne i za druge svrhe.²⁵ Očevinom, tj. onom imovinom koju su naslijedili od predaka, nisu mogli slobodno raspolagati. Jasno je kako je norma starog statutarog uređenja ograničavala raspolaganje ostaviteljevom imovinom na način da je morao oporučivati isključivo u korist djece. U sadržaju stare odredbe prepoznaju se načela univerzalne zajednice dobara prema kojima je obiteljska imovina zajednička svim članovima obitelji pa su ju shodno tomu oni ovlašteni nasljeđivati. Različito od toga, prema reformiranoj odredbi Statuta koja se sastavljaču činila pravednijom u odnosu na raniju, ostavitelj je mogao slobodno raspolagati stečenom imovinom, dok su ga u ostalome nasljeđivala djeca.

Novom je odredbom uveden koncept individualnog vlasništva imovine, tj. raspolaganja prema volji ostavitelja do visine nužnog prava nasljednika, tj. dvije trećine imovine. Smisao odredbe leži u potrebi imovinske zaštite sinova ili kćeri ako su se tijekom života roditelja prema njima opohodili primjereno, tj. ako nisu nastupili razlozi koji bi u konkretnom slučaju opravdavali razbaštinenje nekog od njih. Time nije bilo zabranjeno ocu ili majci za vrijeme života i u slučaju nužde raspolagati svojim pokretnim ili nepokretnim dobrima u korist onog djeteta kojem žele nešto darovati, zamijeniti ili prodati.²⁶

Statutarna zabrana oporučnog raspolaganja imovinom u većom opsegu od jedne trećine težila je, kao što smo već naveli, ekonomskom osiguranju ostaviteljevih potomaka. Sama okolnost da je u trećoj glavi Statuta normirana ekshereditacija nasljednika pod određenim uvjetima upućuje na zaključak kako se u svakodnevnom životu građana komune vodilo računa upravo o tome da nitko od potomaka ne bude uskraćen u svojem nužnom nasljednom pravu. Roditeljima nije bilo dopušteno neograničeno raspolagati *mortis causae*, a nasljednici su imali pravo na svoj nužni dio neovisno o posljednjoj volji ostavitelja. Pretpostavlja se da su slučajevi ekshereditacije bili rijetki u uvjetima sredine koja je velikim dijelom prihvaćala katolički svjetonazor i načelo imovinske obiteljske zajednice. No, Statut, iznenađujuće, navodi čak četrnaest slučajeva u kojima je roditelju bilo dopušteno uskratiti nasljedni dio svojem djetetu oporukom.²⁷ Slučajevi u velikoj mjeri nalikuju justinijanskom pravu i kao što to tvrdi Cvitanić u

24 Odredba statuta II, 66 jasno kazuje: „Kako poglavlje staroga statuta sadrži odredbu da otac ili majka ne mogu razbaštiniti sinove ili kćeri, što se čini vrlo poštenim, jer u zadnjoj je raspoložbi pošteno, čak vrlo pošteno da kao prvi nasljeđuju sinovi pred strancima, ali jedno treba uzeti u obzir, da ni otac ni majka ne mogu biti tako ograničeni, da ne mogu onim što su svojim trudom ili drugačije stekli raspolagati za spas svoje duše ili po svojoj volji...“ Jasno je kako je u prvom dijelu odredbe vidljiva norma starog statutarog uređenja koja je ograničavala raspolaganje ostaviteljevom imovinom na način da je morao oporučivati u korist djece. Različito od toga, prema reformiranoj odredbi Statuta koja se sastavljaču činila pravednijom, ostavitelj je mogao slobodno oporučiti stečenu imovinu, dok ga u ostalome nasljeđuju djeca.

25 Margetić, L, 'Preferiranje djeteta po Krčkom, Rapskom i drugim primorskim statutima' (1973) 18, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu 232.

26 Cresko-osorski statut, II, 66. Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 166.

27 Statutom su navedeni sljedeći slučajevi: ako sin digne ruku na oca da bi ga povrijedio; ako bi počinio veliku uvredu ili povredu svojem ocu; ako bi optužio oca za kaznena djela osim ako je riječ o kaznenom djelu protiv državne vlasti; ako bi sin zločinački živio sa zločincima; ako bi sin nastojao ili snovao o očevoj smrti; ako bi sin prijevarno podigao spor protiv oca u kojem bi mu namjeravao nanijeti zlo; ako bi sin odbio jamčiti za oca nakon što je završio u zatvoru; ako bi sin zabranio ocu oporučiti; ako bi sin bio tužiteljem protiv očeve volje; ako kći ne bi poslušala oca koji ju želi dati u brak ili joj dati miraz u skladu sa svojom imovinom; ako bi sin imao odnose s maćehom ili očevom konkubinom; ako bi sin loše postupao s ludim ocem; ako bi sin odbio otkupiti oca

analizi odredaba Splitskog statutarnog prava, zasigurno je autor odredaba Statuta uvođenjem razloga nastojao pokazati dobro poznavanje rimskoga prava.²⁸

Preferiranje jednog djeteta na štetu ostalih u oporuci roditelja regulira većina statuta dalmatinskih gradova, tj. zabilježen je na području između otoka Raba i Brača. Preferiranjem se pretpostavljalo da otac ne može slobodno raspolagati imovinom za slučaj smrti već ju mora ostaviti djeci. Usred takvog ograničenja odredbe nekih statuta dopustile su očevima kao poseban privilegij mogućnost da roditelj najdražem djetetu ostavi do 10 % ostavine iznad pripadajućeg dijela imovine.²⁹

Obrazloženje zbog kojih ovaj institut nema mjesta u odredbama Cresko-osorskog statuta vidljivo je već na prvi pogled. Prema Margetiću, preferiranje djeteta u načelnoj je suprotnosti s principom slobode oporučivanja povezanog s nužnim nasljednim pravom ostaviteljevih potomaka.³⁰ Odredbe u slobodi oporučivanja kao i o institutu nužnog nasljednog prava pronalazimo u odredbama Cresko-osorskog statuta. Zbog tog je razloga, kao što je razvidno iz analiziranih odredaba Statuta, institut preferiranja djeteta bio stran ovoj otočnoj komuni. Važno je ovdje spomenuti kako temelje nužnog nasljednog prava zasigurno možemo tražiti u rimsko-bizantskim načelima, koja su u potpunom suglasju s odredbama Mletačkog statuta iz 1242. godine, a koji je nesumnjivo poslužio kao izvor redктору Statuta pri normiranju ovog instituta.³¹

2.3. OPORUČNA SUPSTITUCIJA

Oporučitelj je mogao oporučiti i na sljedeći način. Bilo mu je dopušteno imovinu ostaviti sinu, ali ako je oporučni nasljednik, tj. sin umro bez nasljednika, ostavitelj je mogao odrediti

od Saracena, a ako bi u tom slučaju otac umro u zarobljeništvu svu imovinu trebala je naslijediti crkva; ako bi otac bio katolik, a sin heretik. Cresko-osorski statut, III, 231. Usporedi s razlozima navednim u Novelama CXV, III. *Iustiniani Novellae, Recognovit Rudolfus Schoell, Opus Schoellii morte interceptum absolut Guilelmus Kroll (Corpus Iuris Civilis, vol. III)*, dostupno na: <<https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>> pristupljeno 21. rujna 2022.

28 Cvitančić, A, *Iz dalmatinske pravne povijesti* (Književni krug 2002) 193.

29 Preferiranje djeteta u visini od 10 % ukupne imovine proteže se u statutima područja od Raba do Brača (Zadra III, 61.; Brača II, 3.; Hvara II, 30.; Skradina gl. 10.; Splita, III, 38). Različito je određeno Šibenskim statutom (IV, 64) koji je povisio mogućnost preferiranja na četvrtinu ukupne ostavine. Lujo Margetić, 'Nasljedno pravo descendenata po srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara' (1972) XII (3) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu 343; Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 218.–219. Izričita zabrana preferiranja djeteta bila je propisana statutima Korčule (A) 36, odnosno (B) 39 i Kotora, gl. 139. Vidi: Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 209.–219. Pezelj, V, 'Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz 14. st.' (2011) 48(1) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 80; Pezelj, V, Erent Šunko, Z, Harasić, Z, 'Pravni položaj žene po odredbama srednjovjekovnog Skradinskog statuta' (2018) 55(4) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 721.–754.; Pezelj, V, 'Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru' (2006) 43 (3–4) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 523.–551. Iako su statuti dalmatinske pravne regije primijenili različite tipove preferiranja djeteta, svima im je zajedničko stvaranje pretpostavki za postupno pobijanje justinijanskih pravila o slobodi oporučivanja.

30 Margetić (n 28) 241.

31 Nužno nasljedno pravo nalazimo tek vrlo rijetko u dalmatinskim statutima. Najranije ga nalazimo u Splitskom statutu iz 1312. god. Prema tom Statutu otac je u oporuci morao ostaviti svojim zakonitim potomcima nužni dio u visini od jedne trećine onog što bi potomak dobio da je otac umro bez oporuke. Vidi: Splitski statut, III, XIX. Nadalje, istoimeni institut pronalazimo i u odredbama Bračkog statuta iz 1436. god. Vidi: Brački statut Ref., III, XVI. Zanimljivo je da Statut ne definira visinu nužnog nasljednog dijela već se reformacija naprosto poziva na mletačko pravo. Vrijedi istaknuti i to da je sastavljač reformacije posebno naglasio neograničenu mogućnost preferiranja jednog djeteta na štetu druge djece, drugim riječima, kao što ističe Margetić: „(...) Bračani su u tom pitanju bili konzekventniji i logičniji od Splitskana uvidjevši da ograničeno preferiranje jednog djeteta pripada pojmovno u sasvim drugi nasljednopravni sustav od onog što su ga upravo uvodili.“ Vidi više o tome: Margetić (n 28) 241.–243.

da imovina pripadne njegovoj kćeri. Ako je kći umrla prije sina, a prije smrti rodila je sina ili kćer, a potom umre oporučiteljev sin, njezina djeca nisu imala nikakvo pravo na imovinu oporučiteljeva sina. To se načelo imalo primjenjivati u svim slučajevima i kod ostalih bližnjih i stranih osoba.³² U sadržaju odredbe prepoznatljivo je načelo oporučne supstitucije. No, kao i u slučajevima u kojima nismo u mogućnosti jasno utvrditi sadržaj neke odredbe zato što Statut izričito ne normira razloge za uvrštavanje odredbe u tekst Statuta, valja potražiti u sadržaju očuvanih oporučnih isprava ostalih komuna koje su uređivale svoje statutarne odredbe na sličan način. Primjerice, prema sadržaju posljednjih volja zadarskih oporučiteljica vidljivo je kako su se odredbe o supstituciji, tj. imenovanju drugih nasljednika u slučaju smrti primarno odabranih unosile u oporuke jer je životni vijek u srednjovjekovnim komunama bio neizvjestan, osobito primjerice u slučajevima razvoja bolesti koje nije bilo moguće uspješno tretirati.³³ I same oporuke su najčešće pisane usred razvoja bolesti oporučitelja. Kako je sadržaj odredbe u potpunosti podudaran s odredbom Mletačkog statuta III, X, može se i u ovom slučaju zaključiti o recepciji mletačkih pravila o oporučnoj supstituciji.³⁴

2.4. O IZVRŠITELJIMA OPORUKE

Uobičajeno je u statutima Dalmatinske pravne regije kada se referiraju na oporučno nasljeđivanje, uočiti institut izvršitelja oporuke, tj. *executor*, *testamentarius*, *commissarius*.³⁵ Navedena ustanova složene je pravne naravi i u domaćoj pravnoj znanosti posvećena joj je značajna pozornost.³⁶ Bez upuštanja u raspravu o izvorima regulacije instituta u različitim statutima našeg priobalja, u nastavku istraživanja pozornost će se posvetiti definiranju instituta u odredbama Statuta.

Raščlambom triju odredaba koje spominju povjerenika, tj. izvršitelja oporuke u komuni može se konstatirati sljedeće. Iako to Statut izričito ne normira, izvršitelj oporuke mogao je biti imenovan oporukom ili brevijarom koje Statut normira kao valjane temelje nasljeđivanja. U odredbi se navodi da je izvršitelja posljednje volje (*commissarius*, *executor*, *epitropus*)³⁷ najče-

32 Cresko-osorski statut, II, 64.

33 Balić, J, Čoralić, L i Novosel, F, 'Oporuke iz fonda Spisi zadarskih bilježnika Državnog arhiva u Zadru: Antonio Calogera (1768.-1772.)' (2012) 64 *Starine* 113.-183.

34 Mletački statut, III, X: *De proprietate relicta filio tali modo quod, si moritur sine heredibus, deveniat hereditas in filia testatoris*. Vidi osobito glosu 58. in *filliam*.

35 O izvorima nazivlja za institut oporučnog izvršitelja vidjeti: Šufflay, *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina. Povijest hrvatskoga notarijata od XI. do XV. stoljeća* (n 8) 128. Splitski statut, III, 19., 22. De *comissalibus*. Šibenski statut, V, XIV, XV, XVI. Zadarski statut, III, 119-120, Reformacije 114. *Trogirski statut*, lib. III, cap. XI. 24 *Splitski statut*, lib. III, cap. XXII, *Splitski statut*, lib. III, cap. XXIII. O podrijetlu instituta postoje različita mišljenja u pravnoj literaturi. Dok određeni izvori institut povezuju s rimskom pravnom tradicijom. Margetić smatra kako institut nema korijene u rimskom ni u langobardskom pravu, već u bizantskom. Lujo Margetić, 'L'executore testamentario nei più antichi testamenti dalmati', *Studi in onore di Arnaldo Biscardi*, III (Milano, 1982) 511.-534.

36 Margetić navodi kako se institut oporučnih izvršitelja u Splitu pojavljuje već u 11. stoljeću. „Njihova je glavna zadaća razdijeliti ostavštinu. Podrijetlo toga instituta je vrlo složeno. U Dalmaciji može ga se povezati s rimskim postklasičnim pravom, gdje se spominje 455. i 468. god. (u svezi sa zapisima u korist siromaha), s jedne, i bizantskog prava, s druge strane.“ Lujo Margetić, 'Marulićeva oporuka' (2005) XIII *Colloquia Maruliana* 17. Lujo Margetić, *L'executore testamentario nei più antichi testamenti dalmati* (n 38) 511.-534. Lujo Margetić, 'Naše najstarije oporuke i rimsko-bizantsko pravo' (1981) XXXI *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 424.-496.

37 Šibenski statut, *Knjiga statuta*, lib. V, cap. XIV i XV, fol. 65.

šće birao ostavitelj, tj. oporučitelj, a ako bi izvršitelj preminuo prije no što je bio u mogućnosti izvršiti oporučiteljevu posljednju volju tada je sud bio nadležan za izbor drugog izvršitelja i to u slučaju ako oporučitelj nije imenovao zamjenika izvršitelju oporuke.³⁸ Tko je mogao biti izvršitelj posljednje volje statut izričito ne definira. No, zasigurno su to bili pojedinci koji su bili u srodstvu s oporučiteljem ili bliski na društvenoj osnovi. Kao što je to slučaj kod ostalih pravnih poslova, statut normira kako su pojedinci u zakonitoj dobi bili sposobni biti strankom u postupku. S velikom sigurnosti može se tvrditi da su time vjerojatno stekli uvjete i za vršenje ove odgovorne uloge.³⁹ Statut vrlo jasno navodi da izvršitelji oporuke nisu mogli biti redovnici ili redovnice nakon polaganja zavjeta. Ipak, u nastavku odredbe stoji da su opati, opatice, priori ili priore mogli vršiti funkciju izvršitelja posljednje volje čak i nakon što su položili zavjete. *Ratio* ove odredbe nije samo okolnost da su izvršiteljice posljednje volje mogle biti i žene, već da se veći značaj, a i povjerenje pri sastavljanju privatno-pravnih isprava davao osobama zaredenim redovničkim životom. Ishodište odredbe prema kojoj su i žene mogle biti imenovane oporučnim izvršiteljima može se tražiti u konceptu rimsko-bizantskog prava koji je kasnije prihvaćen u langobardsko-franačkom pravu.⁴⁰

Zamjenik, ili imenovani izvršitelj imao je iste ovlasti kao onaj kojeg je izabrao oporučitelj. Slična odredba prisutna je i u statutima ostalih dalmatinskih komuna.⁴¹ Izvršitelji posljednjih volja, kao što to navodi Budeč „(...) su vjerojatno u bliskom srodstvu s pokojnikom ili su bili ljudi koji su s pokojnikom bili povezani na društvenoj razini. Upravo iz razloga što su ti izvršitelji posljednjih volja najčešće bile i interesne strane u raspodjeli imovine ili su s njom bili jako dobro upoznati.“⁴² Izvršitelji posljednjih volja u creskoj komuni bili su obvezni u roku od trideset dana od smrti oporučitelja „ući u posjed“ svojeg povjerenstva, tj. preuzeti posjed nad ostaviteljevom imovinom. U slučaju kada su se izvršitelji oporuka nalazili izvan otoka kao bi se osiguralo izvršenje posljednje volje, tj. kako imovina ne bi bila nezakonito razdijeljena. Dakle, kao što to ističe Margetić, izvršitelji oporuke imali su zadatak razdijeliti ostavštinu nasljednicima i legatarima te nisu postajali privremenim vlasnicima dijelova ostavštine, već su sukladno uputama oporučitelja, ulazeći u posjed ostavine, postupali u skladu s nalogom zabilježenim u ispravi posljednje volje.⁴³

38 Creski statut, II, 32.

39 Creski statut, I, 24. Usporedno vidi odredbu Šibenskog statuta: žene koje se ponovno udaju ne mogu biti izvršiteljice oporuke, a tako ni popisivačice inventara dobara (*Knjiga statuta*, lib. V, cap. XVI, fol. 65v-66). Isto vrijedi i za neke statute kvarnerske regije, primjerice Krčki statut, II, 68, 70, 71. Statut dopušta ženama da budu izvršiteljice oporuke. O istome, Splitski statut, III, 28.

40 Roberti M, *Le origini dell'esecutore testamentario* (Modena, 1913), 222. <<http://www.sardegnaigitallibrary.it/mmt/fullsize/2009042212563500111.pdf>> pristupljeno 15. rujna 2022. Suprotno ovoj tezi tvrdi Schultze smatrajući kako se institut oporučnog izvršitelja razvio iz langobardskog pojma povjerenika. Schultze, A, *Die langobardische Treuhand und Ihre Umbildung zur Testamentsvollstreckung* (Breslau, Wilhelm Koebner, 1895) 14.–29. Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 49.–50.

41 Vidi: Šibenski statut, *Knjiga statuta*, lib. V, cap. XIV i XV.

42 Budeč, G, 'Privatno-pravne isprave kao izvor za proučavanje materijalne kulture u kasno-srednjovjekovnim dalmatinskim komunama s posebnim naglaskom na šibenske inventare dobara' u: *Zbornik radova prve mediievističke znanstvene radionice u Rijeci*, ur. Kosana Jovanović, Suzana Miljan, 13.–29. (Rijeka, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2014) 17.

43 Vidi više o različitim tipovima izvršitelja oporuka: Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 42.–43.

U prvoj knjizi Statuta, čl. 33. navodi se da su izvršitelji oporuka odgovorni za sva pitanja povezana sa službom izvršenja i to u zemlji gdje su se nalazili posjedi i dobra preminuloga.⁴⁴ Iz toga proizlazi kako je izvršenje oporuke zahtijevalo odgovornog pojedinca izlažući ga sudbenom nadzoru u slučaju kršenja posljednje volje oporučitelja. U tom smislu Statut zabranjuje izvršitelju oporuke privatnu prodaju nekretnine ostavitelja čak i u slučaju u kojem ostavitelj nije imao nasljednike. Izvršitelju je bilo zabranjeno prodati nekretninu svoga povjerenstva drugima u svoje ime kako bi time naknadno sam stekao istu nekretninu. Sva je dobra morao prodati na dražbi drugima i to u roku od osam dana. Ova odredba predviđala je sankciju prekrišitelju u iznosu od tri bizanta te nevaljanost pravnog posla ako je zaključen protivno sadržaju Statuta te evidentno u interesu izvršitelja posljednje volje.⁴⁵

Pozornost koja je posvećena pravnim i dijelom administrativnim aspektima izvršenja posljednje volje navodi na zaključak kako su popisi dobara oporučitelja nastali radi izvršenja posljednje volje, posljedica običajne prakse koja je u srednjovjekovnim komunama postojala i prije no što je institut normiran u sadržaju statutarnog prava. Zato se čini, kao što to precizno ističe Budeč u istraživanju inventara dobara: „(...) da statutarne odredbe prije svega Šibenskog statuta, ali i statuta ostalih komuna, predstavljaju samo završni čin, odnosno kodificiranje nečega što je već davno zaživjelo u svakodnevnom životu, a predstavljalo je i značajan pomak u procesu demokratizacije u pisanju privatno-pravnih dokumenata, prije svega oporuka i inventara dobara.“⁴⁶ Sa sigurnošću tvrdimo da isto vrijedi i za cresko-osorske izvršitelje oporuka premda im je u odredbama Statuta posvećena tek neznatna pozornost.

2.5. O ZAPISIMA, LEGATIMA

Oporuke su u kasnosrednjovjekovnim dalmatinskim komunama, kao što to u svojem istraživanju oporuka u srednjovjekovnom Dubrovniku zaključuje Ravančić, nerijetko sadržavale više vrsta oporučnih legata, „(...) od onih za spas duše (*pro anima*), preko darivanja Crkve i crkvenih osoba, sređivanja zemaljskih računa i dugovanja, sve do darivanja pojedinih rodnika i prijatelja“.⁴⁷ U domaćoj historiografiji o pojavnosti oporučnih legata u kasnom hrvatskom srednjovjekovlju objavljen je veći broj relevantnih znanstvenih istraživanja.⁴⁸ Iako su autori na primjeren način i obradili brojne aspekte ove problematike, a time olakšali razumijevanje brojnih pitanja, pojedini zapisi koji su normirani u odredbama Cresko-osorskog statuta ipak zahti-

44 Šibenski statut također predviđa odgovornost izvršitelja posljednje volje pred nadležnim sudom. *Šibenski statut*, lib. V, cap. XIV, fol. 65.

45 Cresko-osorski statut, II, 76.

46 Budeč (n 45) 23.

47 Ravančić G, 'Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata u Dubrovniku s kraja trinaestoga i u prvoj polovici četrnaestoga stoljeća' (2011) 30 (40) *Povijesni prilogi*, 99.

48 Ladić, *Oporučni legati pro anima i ad pias causas u europskoj historiografiji. Usporedba s oporukama dalmatinskih komuna* (n 8) 17. Ladić, *Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture*, (n 8) 1.-28.; Janeković Römer Z, 'Na razmeđu ovog i onog svijeta. Prožimanje pojavnog i transcendentnog u dubrovačkim oporukama kasnoga srednjeg vijeka' (1994) 2 *Otium*, 3.-15.; Ravančić, (n 50) 97.-120.; Petrak M, 'Rimsko-bizantsko pravo i intestatno nasljeđivanje pro anima u Splitskom statutu' u Radić, Trogrlić, Meccarelli i Steindorff (eds.), *Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo* (Split, 2015) 255.-271.

jevaju zasebnu raščlambu. U nastavku će se stoga obratiti pozornost na zapise koji su, sudeći prema tekstu Statuta, vjerojatno bili i najčešći, a time i u redovitoj pravnoj uporabi komune.

Jedan primjer legata izaziva pozornost. U svakodnevnom životu komune bilo je uobičajeno da ostavitelj određenu stvar oporučno zapisom dodijeli nasljedniku te ju za života nastavi koristiti. Potreba za normiranjem ovakve raspoložbe vjerojatno je proizašla iz brojnih sporova koji su se pojavljivali u svakodnevnom životu, a u kojima nije bilo sasvim jasno kakav je status oporučitelja u vezi s odnosnom stvari za vrijeme njegova života. Radi pojednostavnjivanja spornih situacija Statut jasno izriče kako tijekom života oporučitelj ima pravo na plodouživanje odnosno stvari kao i na sve koristi koje takva stvar može dati.⁴⁹ Statut nadalje određuje da u slučaju u kojem bi nasljednik umro prije ostavitelja odnosna stvar *pleno iure* ima pripasti ocu ako ju nasljednik nije ostavio potomcima za života. Nasljednik, onerat nije mogao raspolagati tom stvari, osim ako oporučitelj za taj zapis nije drugačije odredio. Dok je stvar bila u posjedu legatara, onerat ju nije mogao ni na koji način prodati ni otuđiti.

Radi razumijevanja razloga za normiranje ove odredbe, pronašli smo sadržajno istovjetnu u Statutu grada Zadra. Odnosna odredba nosi naslov „Ocu je slobodno uživati plodove ostavštine zapisom ostavljene u korist sina odnosno kćeri u obitelji, pod uvjetom da ostavljeno ne otuđi, a otuđi li, bit će prisiljen na povrat.“⁵⁰ Prisutnost odredbe u Zadarskom statutu otkriva stvarni razlog zbog kojeg je isto pitanje bilo nužno regulirati. Ocu, tj. ostavitelju je bilo zabranjeno otuđivati ili na bilo koji način opteretiti stvar koja je objektom legata, a u slučaju u kojem je stvar otuđio, otac je bio obvezan vratiti sinu ostavštinu prema stvarnoj vrijednosti odnosno stvari, a ne prodajnu cijenu. U Statutu stoji kako sin kojemu je otac ostavio nekakav zapis oporučno stječe vlasništvo stvari, a otac je ovlašten služiti se stvarju sve dok bude držao sina u svojoj vlasti.⁵¹ Smatramo da je sadržaj druge odredbe ujedno i razlog uvrštavanja sadržajno iste odredbe u Cresko-osorski statut.

Iz sadržaja odredbe Statuta to nije sasvim jasno, no *ratio* odnosno odredbe jest potreba utvrditi pravni položaj primatelja legata u vezi s naslijeđenom stvari. Čini se da je namjera zakonodavca bila da se vlasništvo stvari u trenutku sastavljanja oporučne odredbe prenese na nasljednika, tj. sina ili kćer, dok je otac uživao pravo plodouživanja odnosno stvari do smrti ili do trenutka do kojeg se legatar nalazio pod očevom vlasti. O tome jasno govori prvi dio odredbe: „Ako je netko zapisom ostavio neku stvar sinu ili kćeri obitelji, koji ili koja se nalazi u vlasti oca...“ Usporedimo li sadržaj odredbe s poznatim izvorima koji su sastavljaču Statuta koristili kao predložak za uređenje ove problematike, može se zaključiti da je sadržaj odredbe različit od justinijanskog rješenja u Novelama s obzirom na to da je u izvoru isključena mogućnost oca koristiti se stvarju u vezi s kojom su i plodouživanje i vlasništvo stvari preneseni na nasljednike. Zbog tog razloga može se tvrditi kako je sadržaj cresko-osorske odredbe, poput odredbe Zadarskog statuta, zasigurno inspiriran mletačkim pravom prema kojem je otac zajedno sa

49 Creski statut, II, 27: *O dobrima, koja se zapisom ostavlja djeci obitelji*: „Ako je netko zapisom ostavio neku stvar sinu ili kćeri obitelji, koji ili koja se nalazi u vlasti oca, hoćemo da to pripada onome kome je zapisano, ali ipak tako da njegov otac, dok živ ima plodouživanje i koristi zapisane stvari, koje od nje ima...“
Usp. Justinijan, Novele, 118, 2.

50 Zadarski statut, III, 104.

51 Zadarski statut III, 104.

sinom zadržavao pravo „(...) quamdiu vivit habeat usumfructum et lucrum ex ea proveniens et penes se eam retinea...“⁵²

Odredba Statuta koja definira pojam „kućne potrepštine“ u oporučnim zapisima normira što se imalo smatrati objektom tog pojma ako je ostavitelj u oporuci ostavio zapis da određenoj osobi ostavlja „kućne potrepštine“. Da ne bi bilo spora oko toga, s obzirom na to da je riječ o važnom pitanju, zakonodavac je odredio da se pojmom „kućne potrepštine“ imaju smatrati sve stvari koje su se koristile za opću potrebu i korist obitelji osim zlata, srebra, dragog kamenja i željeznog oružja. Identičnu odredbu sadrži i Šibenski statut navođenjem što se ima smatrati pojmom „kućne potrepštine“ u nečijoj oporuci. Ako je ostavitelj u svojoj posljednjoj volji izjavio kako nekome želi ostaviti „kućne potrepštine“, taj je morao dobiti sve ono čime su se oporučitelj ili oporučiteljica služili u svojoj kući za vlastitu korist i opće korištenje ili za udobnost svoju ili svoje obitelji. Statutom je isključena mogućnost smatrati kućnim potrepštinama zlato, srebro, nakit, bisere i drago kamenje, željezno oružje, oklope i kacige.⁵³ Smisao unošenja odredbe u tekst Statuta leži u prihvaćanju koncepta obiteljske imovine, tj. sustav prema kojem obiteljska imovina pripada svim članovima obitelji koji su živjeli u istom kućanstvu i koristili se istim stvarima. Kako bi se izbjegao eventualni spor među nasljednicima u vezi sa stvarima koje su se nalazile u kućanstvu, a koje su se koristile za zadovoljenje egzistencijalnih potreba i obavljanje svakodnevnih poslova unutar kućanstva, Statutom je određeno kako se u slučaju u kojem je oporučitelj ostavio nasljednicima stvari pod nazivom „kućne potrepštine“ imaju smatrati samo one stvari koje su bile nužne za život. Sve ostale stvari, koje su se koristile u lukrativne svrhe, poput nakita i dragog kamenja, evidentno materijalno veće vrijednosti, trebale su biti isključene iz ovakvih zapisa i vjerojatno su bile objektom raspoložbi unutar zasebnih oporučnih odredaba. O tome svjedoče oporučnih zapisi sačuvani u arhivima nekih drugih kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih komuna.⁵⁴

2.5.1. O legatima u korist žene

Da su stanovnici komune nerijetko zbrinjavali žene te im nakon smrti nastojali osigurati dostojno uzdržavanje, svjedoči glava 62. druge glave Statuta. Ako bi netko svoju suprugu u oporuci imenovao „ženom i gospodaricom, tj. *donna et domina*“ u svojoj kući, to bi značilo da je udovica umrloga imala pravo na nužnu prehranu i odjeću u skladu s imovinskim statusom umrloga sve dok je živjela moralnim životom.⁵⁵ Je li sadržaj navedene odredbe koju pojedini autori smatraju čak i legatom zaista osiguravao jedinstveno pravo žene ili je žena to pravo ostvarivala na temelju propisa Statuta o nužnom nasljednom pravu? Čini se da je Creski statut, kao i neki drugi statuti kvarnerske regije odredio kako žena ima pravo nastaviti živjeti u

52 Mletački statut, III, VIII.

53 Šibenski statut, V, pog. XLV.

54 Pri proučavanju arhivske građe Dubrovačkog arhiva u fondu Dubrovačka Republika, Testamenta de notaria, Ravančić je utvrdio sadržaj oporučnih legata te zaključuje kako su najčešće primateljice oporučnih legata ženske pripadnice obitelji, tj. majke i sestre. Darivani predmeti uglavnom su bili odjeća, nakit, posude i slične stvari za osobnu i obiteljsku uporabu, ali vrlo često i novac. Tako je neka Brate darovala svojoj majci kuću, naušnice i sve svoje tkanine, a svojoj teti Margariti darovala je novac. Slično tomu, neka je Mila svojoj sestri Draginji darovala plašt, sat i par naušnica. Jednako tako, i Laurencija, žena Domanje de Gilirica, svojoj je sestri ostavila novac. Među sačuvanim oporukama ima i primjera da su muškarci darivali svoju rodbinu. Vidi više: Ravančić (n 50) 118.

55 Cresko-osorski statut: II, 62.

kući svoga muža i nakon njegove smrti, dakle imala je pravo doživotno uživati njegovu imovinu koja je inače prelazila na oporučne nasljednike.⁵⁶ Sukladno položaju „žene i gospodarice“ žena je vjerojatno bila ovlaštena vršiti određena nužna raspolaganja imovinom.

No, kakvo je podrijetlo reformirane odredbe Statuta? Može li se tvrditi da je u navedenom slučaju, kao i kada je riječ o brojnim institutima statutarnog prava u našim priobalnim gradovima mletačko pravo izvršilo imperativan utjecaj te se zbog tog razloga i kada je riječ o nasljedno-pravnim odredbama Statuta snažno osjeća utjecaj mletačkih načela? Ako usredotočimo pozornost isključivo na komentiranu odredbu i usporedimo ju s istovjetnom odredbom mletačkog Tiepolova statuta iz 1242., na pitanje možemo odgovoriti afirmativno. Dakako, neke razlike u odnosu na mletačko pravo postoje. Primarno se očituju u tome što Creskim statutom nije ograničeno vrijeme u kojem je žena uživala položaj *domna et domina*, dok je mletačko pravo u tom slučaju predviđalo ograničeno trajanje statusa od jedne godine i jednog dana.⁵⁷ Zanimljivo li vremensko ograničenje razvijeno pod utjecajem društvene zbilje druge komune zaključujemo kako je sadržaj prava zajamčenog normom ipak u cijelosti podudaran.

Pravni položaj žene u nekim drugim aspektima, osim nasljedno-pravnom, objekt je drugih istraživanja te mu se ovdje neće posvetiti osobita pozornost, no važno je napomenuti kao položaj žene u nasljedno-pravnom kontekstu zasigurno definira odredba prema kojoj je žena u creskoj komuni imala ograničenu poslovnu sposobnost. Time što je bila pod vlašću muža nije smjela raspolagati svojim dobrima ni na koji način osim oporukom.⁵⁸ Položaj žene u odredbama Statuta u znatnoj je mjeri udaljen od rimsko-bizantskog te sukladno pravnim vrelima sličniji položaju žene u langobardskom pravu.⁵⁹

2.5.2. O legatima u pobožne svrhe

Zaseban oblik legata u srednjovjekovnim oporukama dalmatinskih komuna čine legati kojima je oporučitelj namijenio nešto u pobožne svrhe, *ad pias causas*.⁶⁰ Različito od ostalih dalmatinskih statuta Cresko-osorski statut iz 1441. godine nije poznavao intestantno nasljeđivanje *pro anima*.⁶¹ Kako je već napomenuto u raspravi o sadržaju oporučnih raspoložbi, svatko

56 Vidi raspravu o tome: Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 138., Krčki statut II, 71. 3, 4.

57 Mletački statut, Tiepolov statut: Vidi IV, 60 Cresa i Osora, III, 125

58 Cresko-osorski statut, II, 125.

59 Žena u langobardskom pravu nije mogla sklapati pravne poslove bez suglasnosti zastupnika, *adiutora*. Zasigurno je, kao što navodi Margetić, bila riječ o institutu koji je na naša područja prodro s područja talijanske obale, a dijelom putem hrvatskog prava stare hrvatske narodne države koje je u mnogome sličilo upravo langobardskom pravu. Margetić, *Bizantsko bračno imovinsko pravo u svjetlu Novele XX Lava Mudroga* (n2) 36.

60 Testamentarni legati (*pro anima*) za spas duše oporučitelja u oporukama naših srednjovjekovnih komuna najčešće su izraženi u dva oblika, legati za služenje misa (*pro remedio animae*) te legati u pobožne svrhe, najčešće za pomoć siromašnima. Brojna istraživanja u domaćoj historiografiji tom su pitanju posvetila zasebnu pozornost. Ipak, o ulozi i značenju intestantnog nasljeđivanja *pro anima* u dalmatinskim komunama dostupna je iscrpna pravno-povijesna analiza koja znatno olakšava razumijevanje instituta. Petrak (n 51) 257.

61 Petrak smatra kako je uvođenje novih odredaba u tekst Statuta dovoljan razlog da se pretpostavi kako je starija redakcija Statuta zasigurno poznavala takav oblik nasljeđivanja. Petrak (n 51) 269.

je mogao ostaviti određeni dio svoje imovine, pokretne ili nepokretne, koji nije prelazio jednu trećinu dobara u pobožne svrhe tj. *ad pias causas*.⁶²

Možemo se složiti kako postojanje pobožnih legata u tekstu Statuta zasigurno potvrđuje da su cresko-osorske oporuke zasigurno bile ispunjene religioznim i pobožnim motivima. Statutom se izričito ne ograničavaju raspoložbe posljednje volje koje su mogle biti upućene u pobožne svrhe, no sasvim je jasno naglašeno kako nitko ne može raspolagati po svojoj volji u većem omjeru od jedne trećine svojih dobara. Svrha unošenje navedene odredbe u tekst Statuta, kao što smo već naveli, zaštita je zakonskih nasljednika i ona se zasigurno razlikuje od ograničenja koja su u statutima nekih drugih komuna nastojala svesti takve raspoložbe na razumnju razinu.⁶³ Vjerojatno i potvrđuje da su prije statuiranja odnosne odredbe raspoložbe prelazile primjerene iznose.

Osim oporuka u kojima je moguće pronaći temelje navedenim raspoložbama, zasigurno bi bilo korisno utvrditi u kojoj su mjeri crkve, samostani te pojedine bratovštine stjecale nekretnine i pokretnine kojima su na određeni način raspolagale.⁶⁴ Koristile bi kao vrijedan izvor za prosudbu naravi ove vrste oporučnih legata.

3. NEOPORUČNO NASLJEĐIVANJE

Ako ostavitelj nije sastavio oporuku te na taj način iskazao svoju posljednju volju, ostavina se sukladno odredbi 67. Statuta dijelila između nasljednika sljedećim redom: prvo su nasljeđivali descendent, potom ascendent pa ako ih nije bilo, kolaterali.⁶⁵

Sadržaj odredbe izričito navodi da su ostavitelja prvo nasljeđivala djeca i to muška i ženska: „(...) primieramente vegna i fioli del morto, cosi maschi, come femine.“ Svako je dijete nasljeđivalo *pro capite*. U tom se slučaju može prepoznati načelo izjednačenosti muških i ženskih descendenata.⁶⁶ Navedena izjednačenost prepoznatljiva je u nekim statutima istarskih

62 Cresko-osorski statut II, 66: „(...) padre ouar madre in la sual vltima volonta possa... disponer et ordiner ad pias causas et altramente... La terza parte de tutti i sob oni mobili e stabili.“

63 Dubrovačkim je statutom određeno kako oporučni legati Crkvi ne smiju prelaziti jednu četvrtinu ukupne vrijednosti dobara oporučiteja. *Statut grada Dubrovnika*, knj. 4, g. 17., 59., 80. Više o tome: Ravančić (n 50) 108. Splitskim statutom je zabranjeno otuđivanje nekretnina Crkvi u pobožne svrhe. Nova redakcija Splitskog statuta, glava 25. Vidjeti više o tome Cvitanić, *Iz dalmatinske pravne povijesti* (n 31) 199.

64 U svojim razmatranjima o određenim aspektima uređenja osorske komune i prava Beuc ističe kako su crkve, samostani i bratovštine s pobožnim i karitativnim ciljevima vremenom stekle pokretnu i nepokretnu imovinu na temelju oporuka, legata, darovanja, koju su koristile na način da su zemlju davale u zakup radi obrad, te novac posuđivale siromašnima uz male kamate. Beuc (n 1) 157.

65 Cresko-osorski statut II, 66: „(...) Ako netko umre bez oporuke, hoćemo da ga naslijede najprije djeca umrloga, i to muška i ženska, u prvom redu zato što u nasljeđivanju najprije imaju pravo djeca...“

66 Da načelo izjednačenosti muških i ženskih descendenata nije bilo izolirano samo na području creske i osorske komune, svjedoče odredbe drugih statutarnih uređenja. Isto se može uočiti u odredbama Riječkog statuta, II, 34; Krčkog statuta II, 80 (2); i Rapskog statuta II, 5, 10., Splitskog statuta III, 44. Različito od ovog sustava nasljeđivanja vidljivo je u statutima Trogira i Zadra koji su u potpunosti recipirali mletačko pravo prema kojem su muški nasljednici, sinovi nasljeđivali nekretnine, a ženska djeca samo pokretnine u visini „dostojnog miraza“. Trogirski statut, Ref. II, 22., Zadarski statut III, 127.–129. Više o neoporučnom nasljeđivanju na području Dalmacije. Detaljnije: Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 157, 225. Za Zadarski statut vidi: Beuc I, 'Statut zadarske komune iz 1305. godine' (1954) 2 *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 491.–781.; Pezelj V, *Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz 14. st.* (n 32) 79.

te dalmatinskih komuna, a može se tumačiti kao posljedica održavanja kontinuiteta s justinijskim, tj. bizantskim pravom.⁶⁷ Ipak, važno je napomenuti i da je mletačko pravo sadržano u Statutu Enrica Dandola iz 1204. god. poznavalo načelnu izjednačenost sinova i kćeri pri nasljeđivanju. To je izmijenjeno u Tiepolovu statutu iz 1242. godine⁶⁸ kada sinovi postaju isključivi nasljednici nekretnina, a kćeri nasljeđuju pokretnine u visini dostojnog miraza. Teško je sa sigurnošću odrediti koji je pravni okvir poslužio kao uzor sastavljačima Statuta Cresa i Osora, no usporedimo li razmatranja do kojih je došao Margetić usporedivši oslabljeni položaj ženskih nasljednica u Dubrovačkom i Korčulanskom statutu s mletačkim pravom, skloni smo misliti kako je justinijansko pravo u ovoj odredbi ipak snažnije izraženo.⁶⁹

Nadalje, ako je ostavitelj imao djecu i unuke po prije umrlom sinu, unuci pokojnog sina imali su pravo sudjelovati u nasljeđivanju u jednom dijelu, ali ne po glavama. To je pravilo moralo vrijediti i za sve ostale potomke *in finitum*. Iz sadržaja je odredbe jasno da descendentae descendenata isključuje živi roditelj, a ako je on umro prije, njegovi descendenti stupali su na njegovo mjesto i nasljeđivali dio koji bi njemu pripadao. Različito od sadržaja Novela gdje su umrlog roditelja, neovisno kojeg spola nasljeđivala njegova djeca na način da su imala pravo steći onaj iznos koji bi pripao njihovoj ocu da nije preminuo. Ovaj red se označavao prema *stirpesu*.

Ako ostavitelj nije imao potomke, već samo pretke, tj. ascendente, najprije ga je trebao naslijediti otac, potom djed po ocu i tako svaki predak po muškoj liniji. Važno je napomenuti kako je bliži ascendent po srodstvu isključivao daljeg. Različito od justinijanskog prava izraženo u Novelama gdje su i ascendenti ženskog spola nasljeđivali preminulog ostavitelja,⁷⁰ u Statutu Cresa i Osora spominju se samo preci po muškoj liniji, dok su žene (rođakinje) isključene iz mogućnosti nasljeđivanja.⁷¹ Time se odstupilo od prijašnje izjednačenosti muških i ženskih potomaka.⁷²

Ako je ostavitelj imao braću ili brata, nasljedstvo se među njima dijelilo na jednake dijelove. Ako je imao unuke po bratu ili braću umrlog s drugom braćom ili samo s precima, imali su pravo nasljeđivati u jednakom omjeru koliko bi naslijedio njihov otac da je živ. Time je jasno izraženo kako su djeca ranije preminulog brata stupala na mjesto *parensa* i nasljeđivala dio koji bi njemu pripadao – *in stirpes*. Ako pokojnik nije imao potomaka ni predaka, već samo braću,

67 Justinijan, Novele, CXVIII, 1: „Si quis igitur descendentium fuerit ei qui intestatus moritur cuiuslibet naturae aut gradus, sive ex masculorum genere sive ex feminarum descendens, et sive suae potestatis sive sub potestate sit, omnibus ascendentibus et ex latere cognatis praeponatur.“ O izjednačenosti descendentata u zagrebačkom Gradecu vidjeti: Apostolova Maršavelski, M, *Zagrebački Gradec – Iura possessionaria* (Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 1986) 123.; Margetić, *Nasljedno pravo descendentata po srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Braća i Hvara* (n 2) 349.

68 Mletački statut, IV, XXIII: „Qualiter filii filie et nepotes et ceteri propinquiores de prole, descendentes et descendentes, bona defuncti ab intestato debent succedere et hereditare.“

69 Vidi detaljnije razmatranje nasljednog prava žena u Dubrovačkom i Korčulanskom statutu: Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 234.–235.

70 Justinijan, Novele, CXVIII, 2: „(...) Si autem plurimi ascendentium vivunt, hos praeponi iubemus qui proximi gradu reperiuntur masculos et feminas, sive materni seu paterni sint.“ Prijevod: (...) Ali ondje gdje postoji nekoliko preživjelih ascendentata, naređujemo da se preferiraju oni koji su u najbližem stupnju, bilo da su muškarci ili žene, ili su na očevoj ili majčinoj strani...“

71 Cresko-osorski statut, II, 67.: O onima koji umru bez oporuke: „(...) Ako pak nema potomaka, već samo predaka, hoćemo da se najprije na nasljedstvo sina poziva otac, a onda djed po ocu, ako nema oca i tako dalje svaki predak po muškoj liniji. Ako pak umrli ostavi s rečenim precima brata ili braću, hoćemo da ta braća ili brat, imaju pravo na nasljedstvo pa neka među njima bude dioba na jednak način.“

72 Ova je odredba u cijelosti preuzeta iz mletačkog prava. Mletački statut IV, XXVI: *Successio bonorum et hereditas ad ascendentes deveniant, si non fuerint descendentes*. Ista je odredba preuzeta u Zadarskom statutu, III, 129.

braća su nasljeđivala zajedno. Ali, ako s braćom žive i unuci ranije umrlog brata, imali su pravo unuci naslijediti jedan dio, ali ne po glavi. Prema ovom pravilu jasno je kako je u slučaju u kojem ostavitelj nije imao ni descendentu ni ascendentu, već samo kolaterale, braća su dijelila nasljedstvo *per capita*, a njihovi descendenti *in stirpes* ako im je roditelj prije umro. U pojedinim statutima naših priobalnih gradova nasljeđivanje ascendenata i kolateralala temeljilo se na načelu *paterna paternis materna maternis*, prema kojem su imovinu umrlog nasljeđivali rođaci s majčine i očeve strane.⁷³ Iz sadržaja odredbe Statuta proizlazi kako su nasljednici umrlog ostavitelja samo rođaci s očeve strane. Navedeni redoslijed nasljeđivanja posljedica je statusa žene u bračnom imovinskom pravu. Sestre se nisu pozivale na nasljedstvo ako su imale živu braću, već su nasljeđivale samo s unucima brata. Razmotrivši sadržaj ranijeg dijela odredbe, sasvim je jasno kako su se sestre pozivale na nasljedstvo samo ako nije bilo oca, djeda po ocu te braće i njihove djece.⁷⁴

Posljednji dio odredbe donosi rješenje za posebnu situaciju u kojoj ostavitelj nije imao oporuku, ali ni živuće srodnike. U slučaju u kojem nije bilo moguće primijeniti ranije dijelove spomenute odredbe, nasljeđivanje se vršilo prema običajima otoka. Iz sadržaja odredbe Statuta nije sasvim jasno što se podrazumijevalo pod terminom „običaji otoka“. Smatramo da je termin „običaji otoka“ u slučaju u kojem ostavitelj nije imao bračnog druga došao do izražaja u odredbi 2. knjige Statuta, glave 76. U tom slučaju imovinu umrlog ostavitelja nasljeđivala je općina uz obvezu sastavljanja popisa imovine i obvezu prodaje imovine na javnoj dražbi.⁷⁵ Ako je netko tvrdio da nakon izvršenja prodaje ostvaruje pravo na imovinu ostavitelja, bilo na temelju zakona ili duga, općina mu je imovinu ustupala uz obveznu predaju isprave o jamstvu. Iz iznosa prodane imovine morali su se namiriti troškovi postupka prodaje te deset posto iznosa zadržavala je općina i zastupnik umrlog koji je ušao u posjed dobara.

3.1. POLOŽAJ OSTAVITELJICA I NASLJEDNICA U STATUTU CRESA I OSORA

Nasljeđivanje žena koje umru bez oporuke obavljalo se na isti način kao i nasljeđivanje muških osoba.⁷⁶ Zasebna odredba o neoporučnom nasljeđivanju žena zaslužuje pozornost. Je

73 Vidi: Rapski statut II, 17.; Trogirski statut, III, 16.; Splitski statut III, 144.; Šibenski statut V, 31, 35, 36.; Paški statut V, 22, 27, 31. Više o naravi načela vidjeti: Lujo Margetić, 'Porijeklo načela *paterna paternis* u srednjovjekovnim pravnim sustavima na jadranskoj obali', *Istra i Kvarener – Izbor studija* (Rijeka, 1996) 285.–295.

74 O nasljednim redovima i pravilima neoporučnog nasljeđivanja vidjeti više: Beuc (n 1) 143. Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2), 164. Opće načelo kod nerazvijenih, tj. vulgarnih prava temelji se na pogodovanju muškoj lozi pred ženskom u nasljednom pravu. Tako je bilo i u germanskim pravima, gdje nekretnine nasljeđuju *filii qui fratres sunt*, a od braće prelazi na braću. Izumru li ti nasljednici, nekretnine prelaze na „vicini“ (Dorfgenossenschaft), na komunu, tj. općinu. Tek kasnije počinje se najprije sporadično javljati i nasljedno pravo kćeri ako nema sinova. Kostrenčić M, 'Vinodolski zakon', *Rad* 227, (Zagreb, 1923) 222. <https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Vinodolski_zakonik.pdf> pristupljeno 22. rujna 2022.

75 Postupak prodaje nekretnina poblize je opisan u sadržaju odredbe II, 77. Zadarski statut, III, 135. Prema sadržaju odredbe umro *ab intestato* ne ostavivši descendentu, ascendentu, kolaterale ili rodake do uključivo četvrtog stupnja srodstva, u tom slučaju cijelu ostavinu naslijedio je preživjeli bračni drug. Ako ostavitelj ne bi imao ni bračnog druga, cijela ostavina je pripadala zadarskoj komuni. U tom slučaju knez i kurija morali su žrtvovati dio od te imovine za pokoj duše pokojnika. Vidi više: Beuc (n 76) 714.

76 Cresko-osorski statut, II, 68: Neka se nasljeđivanje žena, koje umru bez oporuke vrši kao ono muških, kao što je gore rečeno: „Nasljeđivanje žena, koje umiru bez oporuke obavlja se na isti način kao što je gore rečeno za muške s time da se nasljedstvo svih pokretnih i nepokretnih dobara daje neudatim ženama, udatim i udovicama.“

li formulirana zasebno jer su u slučaju smrti ženske osobe vrijedila zasebna pravila? Ili je bilo potrebno u sadržaju odredbe obuhvatiti i određene osobe koje nisu mogle naslijediti imovinu pokojnog ostavitelja (muškog spola)? Smatramo kako prvi dio odredbe jasno govori kako su se nakon smrti žene koja nije načinila oporuku primjenjivala pravila odredbe II, 67. Pozornost izaziva drugi dio odredbe prema kojem su nasljedstvo žena, neovisno o tome je li bila riječ o nekretninama ili pokretninama, imale pravo steći osobe ženskog spola, neovisno o tome jesu li bile udane, neudane ili udovice. Smatramo prihvatljivim u ovom slučaju spomenuti Beucovo tumačenje prema kojem su i majku nasljeđivali nasljednici određeni na jednak način kao i u odredbi II, 67, time da kod descendenata nije igrao ulogu spol, tj. ako je majka imala samo kćeri one su nasljeđivale imovinu neovisno o tome jesu li kćeri bile neudane ili udane ili udovice.⁷⁷ Prisutnost sadržajno istovjetne odredbe u Mletačkom statutu svjedoči kako je i ova regulacija zasigurno recipirana iz istog izvora.⁷⁸

Novelom 53, 6 žena je stekla pravo naslijediti jednu četvrtinu muževe imovine. Premda bi nas to moglo navesti na pomisao da je četvrtina koju je supruga nasljeđivala nakon smrti supruga implementirana iz justinijanskih odredaba, zbunjujuća je okolnost da Statut ne navodi je li supruga imala pravo naslijediti odnosnu imovinu samo u slučaju u kojem nije bilo (drugih) zakonskih nasljednika spomenutih u odredbi II, 67 Statuta. Beuc u kratkom razmatranju nasljednog prava Cresa i Osora napominje da nasljedno pravo bračnih drugova dolazi u primjenu samo u slučaju kada ostavitelj nije imao nasljednike.⁷⁹ Prihvaćanjem navedenog mišljenja priklonili bismo se rješenju navedenom u Zadarskom statutu koje je preuzeto iz odredaba mletačkog prava, ali utemeljeno na justinijanskim odredbama.⁸⁰ No, pitamo se bi li sastavljač Statuta uvrstio i bračnog druga u nasljedne redove intestantnog nasljeđivanja da je želio postići takav učinak. Zbog tog razloga skloniji smo misliti kako je bračni drug nasljeđivao svoj dio neovisno o postojanju ostalih nasljednika spomenutih u sadržaju odnosne odredbe.

Neudane sestre u Cresu i Osoru imale su pravo na nasljedstvo. Navedeni dio odredbe mora se povezati s pravilom prema kojem je udana žena u otočnoj komuni dobivala nasljedni dio na temelju miraza. Premda Statut nije izričito propisao navedeno pravilo proizlazi iz sadržaja odredaba II. knjige Statuta, glava 35. i 36.⁸¹ Sukladno propisima koji su uređivali nasljedno

77 Beuc (n 1) 143.

78 Mletački statut IV, XXVII: *Quod successio bonorum mulierum morientum ab intestato eodem modo procedat, ut de viris dictum est.*

79 Beuc (n 1) 144. U Zadru je, primjerice, udovica mogla naslijediti imovinu pokojnog supruga samo ako on nije imao srodnike do 4. stupnja srodstva. Zadarski statut III, 135.

80 Kako Justinijan nije odlučio ništa o nasljednom pravu između bračnih drugova primjenjivao se pretorski sustav nasljeđivanja po četvrtom nasljednom redu *unde vir et uxor*. Prema tom sustavu bračni drug je u pomanjkanju srodnika iz prva tri nasljedna reda imao pravo naslijediti ostavinu svojeg bračnog druga. Romac, A, *Rimsko pravo*, (Narodne novine, Zagreb, 1994) 369.

81 Cresko-osorski statut, II, 35: *O plaćanju ženina miraza i protumiraza*. „Statuiramo i određujemo, da nakon ženine smrti, njezini nasljednici mogu presudom dobiti miraz iz muževljevih dobara. Ali ako muž umre prije žene, hoćemo da žena može dobiti svoj miraz i protumiraz iz muževljevih dobara...“ Cresko-osorski statut, II, 36: *Neka žena živi na teret muža do smrti i da joj bude u cijelosti podmiren njezin miraz i protumiraz*. „Hoćemo, ako žena po smrti svoga muža ne može dobiti svoj miraz i protumiraz, neka ta žena živi na teret muževljevih dobara sve dok u cijelosti ne dobije miraz i protumiraz.“ Konstrenčić o istim institutima u Vinodolskom zakonu i Trsatskom statutu tvrdi: „Zanimljivo je kako se razvilo nasljedno pravo u obnovljenom Vinodolskom zakonu, u Trsatskom statutu (c57–59. i 61.). Prema tim ustanovama ima neudana kći ostati po smrti oca i matere u kući dok se ne uda, a briga je braće da je pristojno opreme. No neće kći tražiti dijela ni od očinstva ni od materinstva (dapače ni žena ne može tražiti polovicu one imovine, što su je ona i muž zajedničkim radom stekli). Po smrti majke mogu kćeri tražiti dio samo ako nijesu dobile dovoljan miraz, i ako se prigodom udaje nijesu odrekle tog dijela.“ Kostrenčić (n 84) 222. U Omiškom statutu sadržaj istovjetne odredbe, tj. preferiranje sinova u odnosu na udane kćeri, objašnjava se zaštitom očeve baštine s obzirom na to da: „(...) bi bilo nepravedno da očeva baštine dospije u ruke drugih, a ne onih koji su čuvari uspomene na oca.“ Cvitančić (n 31) 399.

pravo žene, supruga je ostvarivala pravo na „svoj miraz i na četvrti dio ostavštine svojega muža“.⁸² No, ta regulacija nije oduvijek vrijedila na otoku te je reformacija odredbe značajno izmijenila nasljedno-pravni položaj žene. Do izmjene odredbe vrijedilo je pravo prema kojem je žena po smrti muža nasljeđivala svoj miraz i polovinu muževih dobara. Margetić smatra kako je staro cresko pravo vrlo slično institutu *medietas* koje je vrijedilo na području Ravene.⁸³

Određeni aspekti pravnog položaja žene preuzeti su iz germanskih, tj. langobardskog prava, no ne možemo sa sigurnošću tvrditi da to vrijedi i za nasljedno-pravni položaj. Naime, u određenim pravilima germanskih zakonika položaj žene podređen je muškim nasljednicima do mjere da su isključene iz mogućnosti nasljeđivanja nekretnina. Tako je i u langobardskom pravu gdje su žene stjecale *coredo* pri udaji ili dobivale uzdržavanje u roditeljskom domu ako se nisu udavale. Ako je ostavitelj umro bez sinova, kći je imala pravo naslijediti jednu trećinu. Ako je imao više kćeri, nasljeđivale su ukupno jednu polovinu imovine, a ostatak je nasljeđivao najbliži muški srodnik, ako ga nije bilo, država.⁸⁴ U nešto kasnijem izvoru langobardskog prava, Zakonu kralja Liutpranda iz 731. godine žene su imale pravo naslijediti svu imovinu oca ako otac nije imao zakonitih sinova, osim onog dijela koji im je predan kao „guidrigild“ koji su uvijek nasljeđivali muški srodnici jer je temeljen na privatnoj osveti, a žene ga nisu mogle naslijediti. Zanimljivo je da u istom izvoru nije vidljiva razlika između udanih i neudanih žena, sve su nasljeđivale u jednakim dijelovima.⁸⁵ Pobošanje položaja žena vidljivo u prvih pet odredaba Zakonika pravni povjesničari tumače kao prihvaćanje rimskih načela nasljednog prava koje se primarno očituje u ostvarivanju prava na nasljedstvo kćeri te prihvaćanju oporuke kao pravnog temelja nasljeđivanja.⁸⁶

Prema raščlambi odredaba Statuta te izvora koji su zasigurno poslužili kao uzor njegovu redaktoru može se konstatirati da se položaj žene u Cresu i Osoru nije znatno razlikovao od položaja žene u mletačkom, tj. ranijem langobardskom pravu. Iako se ishodište za regulaciju nasljednog prava žene supruge može pronaći i u drugim izvorima implementiranim u odredbe Statuta, primarno justinijanskim pravilima, zaključujemo da to nije slučaj pri regulaciji neoporučnog nasljeđivanja ženskih nasljednica. Sastavljač je i u vezi s tim zasigurno težio k implementaciji mletačkog prava.

82 Cresko-osorski statut: II, 146.

83 Podrijetlo instituta je langobardsko, a očituje se u pravu koje budući suprug obećava svojoj zaručnici kad su posrijedi sadašnja i buduća dobra. A prema nekim autorima ta je zajednica omogućavala ženi da stekne polovicu dobara supruga. Margetić p. 89, 143. Odredbu smo pronašli u Zakoniku kralja Rotara iz 643. godine, 159, 160. Prema sadržaju odredaba ako netko ostavi dvije ili više zakonitih kćeri i jednog ili više bioloških sinova i drugih bliskih srodnika kao što je gore navedeno, kćeri će uzeti šest uncija, tj. polovicu, biološki sinovi četiri uncije, odnosno jednu trećinu, a zakoniti srodnici dvije uncije, tj. jednu šestinu. Ako nema rodbine, kraljevski će sud zaplijeniti njihove dvije uncije. Nadalje, ako netko ostavi jednu ili više zakonitih kćeri i jednu ili više zakonitih sestara [teta], a također i jedno ili više prirodne djece, kćeri i tete će dobiti šest uncija, odnosno polovicu, koje će se podijeliti na jednake dijelove između njih, rođene djece četiri uncije, to je trećina, i zakoniti srodnici, ili sud kraljev ako nema zakonitih rodaka, dvije uncije, to je šestina. Rothar 181, Luiprande, 102. Edictum Rothari – 643 A. D. – Edict of Rothari, Researched, assembled and translated by Bro. Vincent Lombardo in cooperation with Bro. Jacob van Rooijen (Belgium) and Bro. Giovanni Lombardo (Italy), Dostupno na: <<https://www.freemasonryresearchforumqsa.com/edictus-rothari.php>> pristupljeno 15. rujna 2022. Calisse, C, *History of Italian Law Vol 2*, (Beard Books 2001) 377.–378. Fischer Drew, K, *The Lombard Laws*, (University of Pennsylvania Press, 2010) 145.

84 Rothar 158, 159.

85 Vidi: § 377 Rotharova zakonika i § 2 Liutprandova.

86 Pohl W i Reimitz H, *Strategies of Distinction: The Construction of Ethnic Communities, 300–800, The Transformation of the Roman World, Vol. 2.* (Brill 1998) 214.

3.2. ODGOVORNOST NASLJEDNIKA ZA DUGOVE OSTAVITELJA, ODNOSNO NASLIJEĐENE IMOVINE

Položaj nasljednika u odnosu na dugove ostavitelja, odnosno naslijeđene imovine može se utvrditi iz sadržaja nekoliko odredaba prve knjige Statuta. Beuc u sadržaju svojeg istraživanja razmatra može li se pravni položaj nasljednika izjednačiti s položajem nasljednika u rimskom pravu, tj. preuzimaju li nasljednici za dugove ostavitelja odgovornost vlastitom imovinom ili samo naslijeđenom? Prema rimskom načelu, nasljednici postaju dužnicima umjesto ostavitelja i odgovaraju ne samo imovinom, koju su stekli nasljeđem, nego i vlastitom.⁸⁷ Iz sadržaja odredbe I, 18 vidljivo je da su u odnosu prema strancima⁸⁸ nasljednici u Statutu bili obvezani samo u visini vrijednosti primljenog nasljedstva pod uvjetom da su uvedeni u dobra pokojnika uz popis.⁸⁹ Nije jasno naznačeno je li ista odgovornost teretila nasljednike i u odnosu prema građanima komune.

Ženini nasljednici, tj. njezini potomci bili su ovlašteni sudskom presudom osigurati sebi miraz umrle, a žena je imala prednost pred svim vjerovnicima pokojnog muža kada traži svoj miraz i uzmirazje, osim ako je bila riječ o potraživanjima za liječenje pokojnog, za njegov pokop i najam za stan.⁹⁰ Da opisani položaj žene u odnosu na miraz i uzmirazje nije bio osobitost creske komune, potvrđuje istoznačna odredba u Krčkom statutu.⁹¹ Odredbe slijede rimska pravna načela i razlikuju se od mletačkog prava time što je žena imala prednost pred ostalim vjerovnicima ne samo kada je bila riječ o mirazu, već i kada je posrijedi uzmirazje.⁹²

Zaseban je položaj djece ostavitelja koja su dobila svoj dio ostavštine pri emancipaciji. Imali su pravo naslijediti samo onaj dio ostavštine koji bi im pripao nakon podjele, tj. njihov se nasljedni udio umanjivao za dio koji su dobili pri emancipaciji.⁹³ Beuc smatra kako već spomenuto pravilo proizlazi iz odredbe Statuta koja navodi da emancipirani sinovi nisu odgovarali za obveze ostavitelja, već samo oni koji su nasljeđivali na temelju oporuke ili koji su primljeni za nasljednike.⁹⁴ Odredba jasno navodi kako emancipirani sinovi mogu i ne moraju imati dio ostavštine.

4. ZAKLJUČAK

Slijedeći vrlo ekstenzivan prikaz nasljedno-pravnih instituta reguliranih statutarnim pravom cresko-osorske komune nastojalo se sumirati ono najvažnije.

87 Beuc (n 1) 144.

88 Cresko-osorski statut, I, 18.

89 Cresko-osorski statut, I, 22.

90 Cresko-osorski statut, II, 34: „Izbjegavajući sporove i pogreške, koji se mogu lako dogoditi i uzimajući u obzir da prava žena treba štiti, statuiramo, određujemo i hoćemo, da sva muževljeva imovina bude obvezana ženi za njezin miraz i protumiraz i da je žena u pogledu miraza i protumiraza pretpostavljena svima muževljevim vjerovnicima, osim troškova za lijekove, pogrebne troškove i najam stanovanja.“

91 Krčki statut, II, 65.

92 Više o položaju žene u braku prema odredbama Krčkog statuta vidjeti: Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (n 2) 138.

93 Cresko-osorski statut, II, 37.

94 Beuc (n 1) 142.–143.

U odnosu na Statutom uređene osnove nasljeđivanja, oporučno i neoporučno nasljedno pravo, prednost u okvirima ove komune dana je slobodi oporučivanja uz poštovanje nužnog nasljednog prava zakonskih nasljednika. Taj je koncept osobit s obzirom na to što je uz cresko-osorsku prihvaćen samo u splitskoj i bračkoj komuni. Cjelokupni koncept statutarnog nasljedno-pravnog uređenja utemeljen je na općem načelu o pravu djece na nasljeđivanje očevine te dopunjen odredbama o nužnom nasljednom pravu djece.

Kada je riječ o oporučnom nasljeđivanju, koncept koji je težio k slobodnijem raspolaganju ostavitelja preuzet je u novijoj redakciji statuta iz rimsko-bizantskog prava. U praksi se nije osobito razlikovao od starog sustava utemeljenog na konceptu obiteljske imovine koji je obvezivao roditelje na raspoložbe isključivo u korist svojih potomaka, muških i ženskih. U tom pogledu, osobitost nasljednog prava Cresko-osorskog statuta jest okolnost da poput većine dalmatinskih statuta ne poznaje institut preferiranja djeteta. Kako se dva instituta sadržajem isključuju, redaktor je normiranjem zaštite djece ostavitelja institutom nužnog nasljednog prava oporučiteljima uskratilo mogućnost preferiranja određenog djeteta.

Različiti oporučni legati napisani u korist neke osobe ili *ad pias causas* u cresko-osorskim oporukama dopunjavali su izjave posljednje volje ostavitelja. Legatom se nerijetko udovicama dodjeljivao položaj *domina et domina*. Time se zakonski nastojalo poboljšati imovinski položaj ove ne osobito privilegirane skupine nasljednika osiguranjem udovičkog uživanja kuće sve dok je postojala uspomenu na pokojnog muža. *Ratio* odredbe jest zaštita udovica koje prema pravilima neoporučnog nasljeđivanja nisu uživale osobitu pravnu zaštitu po smrti svojih supruge. U odredbama o nasljednom položaju žene jasno se prepoznaje utjecaj mletačkih rješenja. Nadalje, uvažavanjem kršćanske doktrine i u ovoj su sredini oporuke obilježene vjerskim motivima, a pobožni legati primarno određeni za spas duše ostavitelja nerijetko su služili darivanju crkvenih ustanova. Visina takvih legata ograničena je na jednu trećinu ostaviteljeve imovine radi zaštite ostalih nasljednika, a to je svojstveno upravo ovoj otočnoj sredini.

Pravila neoporučnog nasljednog prava u najvećoj mjeri su istovjetna mletačkim načelima u sadržaju Tiepolova statuta. Neovisno o tome, izjednačenost muških i ženskih nasljednika u prvom nasljednom redu prepoznatljiva je u nekim statutima istarskih te dalmatinskih komuna, a može se tumačiti kao posljedica održavanja kontinuiteta s justinijanskim, tj. bizantskim pravom. Važna osobitost ove komune jest i okolnost da se izjednačenost muških i ženskih nasljednika gubila već u slučaju kada ostavitelj nije imao descendentu te su ga nasljeđivali ascendenti. Različito od justinijanskog prava izraženog u Novelama gdje su i ascendenti ženskog spola nasljeđivali preminulog ostavitelja, u Statutu se spominju samo preci po muškoj liniji. Time je položaj ženskih srodnika, kojeg smatramo osobitošću ovog Statuta, evidentno inferioran te sličniji položaju ženskih nasljednica u mletačkim izvorima.

Ono što sasvim jasno proizlazi iz odredaba Statuta koje upućuju na staro pravo jest da je redakcijom statuta iz 1441. godine običajno pravo u Cresu i Osoru u značajnom opsegu zamijenjeno rimskim pravom. Potvrđivanjem mletačke vlasti na području otoka, kao što se to općenito ističe u spomenutoj pravno-povijesnoj bibliografiji za ostala područja prava i nasljedno je pravo izloženo izmjenama. Raščlambom pravnih odredaba Statuta sasvim je jasno kako je ishodište nasljednog prava komune mletačko pravo preuzeto iz Tieopolova statuta dijelom izmijenjeno justinijanskim pravilima te u neznatnoj mjeri dopunjeno običajnim pravom.

LITERATURA I IZVORI

1. Apostolova Maršavelski M, *Zagrebački Gradec – Iura possessionaria* (Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 1986)
2. Balić J, Čoralčić L i Novosel F, 'Oporuke iz fonda Spisi zadarskih bilježnika Državnog arhiva u Zadru: Antonio Calogera (1768. – 1772.)', (2012) 64, *Starine*
3. Beuc, I, 'Osorska komuna u pravnopovjesnom svijetlu' (1953) (1), *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*
4. Beuc, I, 'Statut zadarske komune iz 1305. godine' (1954) 2, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*
5. Budeč G, 'Privatno-pravne isprave kao izvor za proučavanje materijalne kulture u kasno-srednjovjekovnim dalmatinskim komunama s posebnim naglaskom na šibenske inventare dobara' u Kosana Jovanović i Suzana Miljan (eds) *Zbornik radova prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci* (Rijeka, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2014) 13
6. Calisse C, *History of Italian Law*, Opseg 2, (Washington D.C., Beard Books, 2001)
7. Fischer Drew, K, *The Lombard Laws*, (Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2010)
8. Cessi R, *Gli statuti veneziani di Jacobo Tiepolo del 1242 e le loro glosse* (Venezia, Presso la segreteria del R. Istituto nel Palazzo Loredan, 1938)
9. Cvitanić A, *Brački statut, Bračko srednjovjekovno pravo* (Književni krug, 2006)
10. Cvitanić A, *Iz dalmatinske pravne povijesti* (Književni krug, 2002)
11. Cvitanić A, Kasandrić, I, *Hvarski statut* (Književni krug, 1991)
12. Cvitanić A, *Korčulanski statut: statut grada i otoka Korčule* (Književni krug, 1995)
13. Cvitanić A, *Splitski statut: Splitsko srednjovjekovno pravo* (Književni krug, 1998)
14. Dubrovački statut = Bogišić, B, Jireček, K, *Liber statutorum civitatis Ragusii*, (Zagrabie MCMIV)
15. Giuliani A, *Statuto di Cherso et Oszero - Conlicentia de Superiori Appresso Gio* (Venetijs, M.D.C.XXXX)
16. Herkov Z, *Statut grada Rijeke iz godine 1530.* (Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948)
17. Janeković Römer Z, 'Na razmeđu ovog i onog svijeta. Prožimanje pojavnog i transcendentnog u dubrovačkim oporukama kasnoga srednjeg vijeka' (1994) 2, *Otium*
18. Karbić D i Karbić, M, (2013) 'The Laws and Customs of Medieval Croatia and Slavonia – A Guide to the Extant Sources', London UCL School of Slavonic and East European Studies Studies in Russia and Eastern Europe. <<https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1469335/1/The%20Laws%20of%20Croatia.pdf>>pristupljeno 14. rujna 2022.
19. Klaić N, 'Tribuni i consules zadarskih isprava 10 i 11 stoljeća' (1968) 1 (1) *Zbornik radova Vizantološkog instituta*
20. Kosanović O, 'Prilog bibliografiji objavljenih srednjovjekovnih dalmatinskih statuta te pravnopovijesnih studija o njima', (2010) 53 *Arhivski vjesnik*
21. Ladić Z, 'Oporučni legati pro anima i ad pias causas u europskoj historiografiji. Usporedba s oporukama dalmatinskih komunala' (1999) 17 *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 1*
22. Ladić Z, 'Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih vidova svakodnevnog života i materijalne kulture' (2003) 21, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 1*

23. Margetić L, 'O starom hrvatskom nasljednom pravu descendenata', (1972–73) (XV–XVI) Historijski zbornik
24. Margetić L, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo – Stvarna prava* (Pravni fakultet Zagreb - Pravni fakultet u Rijeci – Zrinski 1983)
25. Margetić L, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (Narodne novine, 1996)
26. Margetić L, 'Bizantsko bračno imovinsko pravo u svjetlu Novele XX Lava Mudroga (s osobitim obzirom na razvoj bračnog imovinskog prava u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama' (1978) XVIII, ZRVI
27. Margetić L, 'L'esecutore testamentario nei più antichi testamenti dalmati', Studi in onore di Arnaldo Biscardi, III (Milano, 1982)
28. Margetić L, 'Nasljedno pravo descendenata po srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara' (1972) (22)(3), Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu
29. Margetić L, 'Nasljedno pravo descendenata po srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara', (1972) XII 3, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu
30. Margetić L, 'Preferiranje djeteta po Krčkom, Rapskom i drugim primorskim statutima', (1973) 18 Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu 232
31. Margetić L, 'Naše najstarije oporuke i rimsko-bizantsko pravo' (1981) XXXI, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu
32. Margetić L, 'Porijeklo načela paterna paternis u srednjovjekovnim pravnim sustavima na jadranskoj obali', Istra i Kvarner- Izbor studija (Rijeka, 1996)
33. Margetić L, 'Preferiranje djeteta po Krčkom, Rapskom i drugim primorskim statutima' (1973) XVIII, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, Rijeka
34. Margetić L, 'Marulićeva oporuka', (2005) XIII, Colloquia Maruliana
35. Margetić L, *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru* (Nakladni zavod Globus, 2012)
36. Margetić L, Strčić, P, *Krčki (Vrbanski) statut iz 1388, 2. izdanje* (Povijesno društvo otoka Krka, Društvo Krčana i prijatelja otoka Krka, 2008)
37. Margetić L i Strčić P, *Statut rapske komune iz 14. stoljeća (Statutum communis Arbae)* (Rab – Rijeka, 2004)
38. Marinan Sivrić, *Oporuke kancelarije stonskoga kneza. Od sredine 15. stoljeća do 1808. godine* (Državni arhiv Dubrovnik, 2002)
39. Mitis S, 'Lo statuto di Cherso ed Ossero', (1921) 37 9, Archeografo Triestino, 325 <<https://www.openstarts.units.it/bitstream/10077/24507/1/2968569.pdf>> pristupljeno: 1. listopada 2022.
40. Paški statut = *Statut Paške općine, Statuta Communitatis Pagi* (MH Pag, Pravni fakultet Zagreb, 2011)
41. Petrak M, 'Rimsko-bizantsko pravo i intestatno nasljeđivanje pro anima u Splitskom statutu' u Radić, Trogrlić, Meccarelli, Steindorff (eds.), *Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo* (Split, 2015)
42. Petris S, *Lo statuto dell'isola di Cherso ed Ossero*, Programma dell'I. R. (Ginnasio Superiore di Capodistria, Capodistria 1889–90)
43. Pezelj V, Erent Sunko Z i Harasid Z, 'Pravni položaj žene po odredbama srednjovjekovnog Skradinskog statuta' (2018) 55 (4) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu
44. Pezelj, V, 'Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru' (2006) 43 (3–4) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 523
45. Pezelj V, 'Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz 14. st.' (2011) 48 (1) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu

46. Pohl W i Reimitz H, *Strategies of Distinction: The Construction of Ethnic Communities, 300–800, The Transformation of the Roman World, Vol. 2.* (Brill, 1998) 214.
47. Rapski statut = Margetić, L., Strčić, P., *Statut rapske komune iz 14. st.* (Adamić, Rab – Rijeka, 2004)
48. Ravančić G, 'Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata u Dubrovniku s kraja trinaestoga i u prvoj polovici četrnaestoga stoljeća' (2011) 30 (40) *Povijesni prilozi*
49. Romac A, *Rimsko pravo*, (Narodne novine, 1994)
50. Schultze A, *Die langobardische Treuhand und Ihre Umbildung zur Testamentsvollstreckung* (Wilhelm Koebner, 1895)
51. Spevec F J, 'Oporuka po statutu korčulanskom i splitskom' (1889) XV 6, *Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu*
52. Šibenski statut = Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika, preveo Herkov, Z., pretpisak izdanja Volvmen statvtorvm legvm, et reformationvm civitatis Sibenici cum tabula rubricarum, Venetiis, apud Nicolaum Morettum, 1608. (Muzej grada Šibenika, 1982)
53. Šufflay, M, *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina. Povijest hrvatskoga notarijata od XI. do XV. stoljeća*, (Darko Sagrak, 2000)
54. Trogirski statut = Strohal, I., *Statuta et reformationis civitatis Tragurii*, (Zagreb, 1915)
55. Zadarski statut = Križman, M, Kolanović, J, *Statuta Iadertina – Zadarski statut sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenima do godine 1563.* (Matica hrvatska Zadar i Hrvatski državni arhiv Zagreb, Zadar – Zagreb, 1997)

MREŽNI IZVORI

1. Edictum Rothari – 643 A. D. – Edict of Rothari, Researched, assembled and translated by Bro. Vincent Lombardo in cooperation with Bro. Jacob van Rooijen (Belgium) and Bro. Giovanni Lombardo (Italy), dostupno na: <<https://www.freemasonry-researchforumqsa.com/edictus-rothari.php>> pristupljeno 15. rujna 2022.
2. Iustiniani Novellae, Recognovit Rudolfus Schoell, Opus Schoellii morte interceptum absolvit Guilelmus Kroll (Corpus Iuris Civilis, vol. III), dostupno na: <<https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>> pristupljeno 21. rujna 2022.
3. Kostrenčić, M, 'Vinodolski zakon', Rad 227, (Zagreb, 1923), <https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Vinodolski_zakonik.pdf> pristupljeno 22. rujna 2022.
4. Roberti, M, *Le origini dell'esecutore testamentario* (Modena, 1913), <<http://www.sardegnaadigitallibrary.it/mmt/fullsize/2009042212563500111.pdf>> pristupljeno 15. rujna 2022.

Jelena Kasap*

THE MAIN FEATURES OF THE INHERITANCE LAW IN THE STATUTE OF CRES-OSOR 1441

Summary

Particular attention in this research is paid to the regulation of property relations arising after the death of the testator in the Statute of Cres-Osor. The provisions regulating inheritance relations among family members in the content of this source confirm the importance of the family as a community as well as the importance of family property within this late mediaeval commune. In this regard, the Statute of Cres-Osor shows specific features. The equality of male and female descendants when it comes to intestate inheritance is marked by the inheritance regulation of the rare communes of the Kvarner region, including the Cres commune. In this regard, it is important to determine the position of women in marriage and family. In a period when under the influence of the reception of different legal sources, primarily of the Venetian and Byzantine ones, most Adriatic communes adopted almost identical features of inheritance law, in which the inheritance of family property is linked to a certain degree of kinship. The Statute regulated testamentary freedom and free disposal of property according to the will of the testator or for religious purposes. As the systematic analysis of the legal provisions of the statute is merely the subject of the discussions in academic community, a detailed analysis of hereditary relationships regulated by the provisions of this source will certainly contribute to understanding of the legal reality of this mediaeval island commune. This research conducts a detailed analysis into the legal source, and compares specific provisions of other close communes in order to analyse inheritance by will and intestate inheritance regulation as well as other important issues such as the position of certain categories of heirs. Moreover, it aims at detecting the origin of a separate regulation of hereditary relations in this island community.

Keywords: Statute of Cres-Osor, property, family, woman's position, inheritance by will, intestate inheritance

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Jelena Kasap, PhD, Assistant Professor, Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, S. Radića 13, 31000 Osijek, Republic of Croatia. E-mail address: jkasap@pravos.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8182-7493>.